

KUR'ÂN'A GÖRE MEKKE DÖNEMİ CİHAD-TEBLİĞ İLİŞKİSİ*

İsmail Kurt*

Öz

Bu çalışma cihadın uygulanması bağlamında Mekke dönemi cihad tebliğ ilişkisini ele almaktadır. Çalışmada cihad tebliğ ilişkisi kronolojik olarak doğrudan Mekki sureler ve kısmen de siyer kaynakları üzerinden irdelenmektedir. Çalışmamızın amacı 13 yıllık Mekke dönemini kronolojik olarak Kur'ân ve sîret üzerinden ele alarak Hz. Peygamber ve ona inananların hayatındaki cihatla İslam'ın tebliği arasındaki irtibatı ortaya koymaktır. Yapılan çalışmalarda daha çok Medine dönemiyle irtibatlı olarak tebliğ-ikrah, dinde zorlama gibi konulara değinilse de Mekke dönemi cihad tebliğ ilişkisi doğrudan Kur'ân merkezli ele alınmamıştır. Bu çalışmada cihad tebliğ ilişkisi doğrudan Kur'ân ve sîret üzerinden olgu-nas diyalektiği çerçevesinde ele alınarak konunun daha doğru bir perspektiften, daha bütüncül, daha kapsamlı bir şekilde ortaya konulmasına çalışılacaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman, literatür tarama ve analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmamızda ulaştığımız en genel sonuçlar ise şunlardır: Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'in hayatına bakıldığında İslam'ın tebliği ile cihad arasında doğrudan bir bağlantı vardır ve hem tebliğ hem de cihad "Kalk ve uyar" ayetinde olduğu gibi ilk vahiylerle birlikte başlamıştır. Mekke'de cihad genellikle Hz. Peygamber'in İslam'ı tebliğ ederken karşılaştığı zorluklarla mücadele etme şekli olup daha çok Hz. Peygamber'in sabretmesiyle gerçekleşmiştir. Bunun yanında İslam davetine icabet eden ve bu nedenle zulme uğrayan müminlerin cihadı da sabır ve hicret şeklinde olmuştur. "O kafilere itaat etme ve Kur'ân'la büyük cihad et" hitabındaki gibi Mekke dönemi boyunca İslam'ın tebliği ve cihad her zaman vahyin belirlemesi doğrultusunda gerçekleşmiş ve savaş şeklinde bir cihad hiç olmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Cihad, Tebliğ, Mekke Dönemi.

THE RELATIONSHIP OF JIHAD AND INVITATION IN MECCAN PERIOD ACCORDING TO THE QURAN

Abstract

This study deals with the jihad-invitation relationship in the Mecca period in the context of the implementation of jihad. In the study, the relationship between jihad and invitation is chronologically examined directly through the Meccan suras and partially through the sources of the sirah. The purpose of

* Bu makale 2019 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanmış olan *Kur'ân'da Cihad* isimli doktora tezinden üretilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi. Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı.

e-mail: ismailkurt1000@hotmail.com, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-6118-0349>

Atıf/Citation: Kurt, İsmail. "Kur'ân'a Göre Mekke Dönemi Cihad-Tebliğ İlişkisi". *BAİD* 17 (Haziran 2023), 85-116.

the research is to reveal the connection between the jihad in the lives of the Prophet and his followers and the message of Islam considering the thirteen-year Mecca period chronologically through the Quran and the sirah. Although in the studies carried out, issues such as invitation-compulsion force in religion are mostly related to the Medina period the relationship between jihad and invitation in the Meccan period was not directly discussed through the Quran. In this study, the relationship between jihad and invitation will be handled within the framework of the case-text dialectic directly over the Quran and sirah. Thus, the subject will be tried to be presented from a more accurate perspective, in a more holistic and comprehensive way. During the study, document analysis, literature review and analysis method, some of the qualitative research methods, were used. The most general findings and conclusions reached in this study are as follows: Looking at the Quran and the life of the prophet there is a direct link between invitation to Islam and jihad. Both invitation and jihad started with the first revelations, as in the verse "Arise and warn." Jihad in Mecca was generally the Prophet's way of dealing with the difficulties he faced while inviting to Islam, and it was mostly made by the patience of the Prophet. Similarly, the jihad of believers who respond to the invitation of Islam and who are persecuted for this reason is formed in the form of patience and emigration. During the Meccan period, the invitation to Islam and jihad have always been carried out in line with the determination of the revelation as in the address "Do not obey those unbelievers and make a great jihad with the Quran" and there has never been a jihad in the form of war.

Keywords: Tafsir, The Quran, Jihad, Invitation, Meccan Period.

Giriş

Hız. Peygamber'in tebliğle ilgili en başta gelen görevlerinden biri "...o nebi iyiliği emreder, kötülüğü yasaklar"¹ ayetinde ifade edildiği gibi iyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamaktır. Direktiflerini Kur'ân'dan alan Hız. Peygamber'in İslam'ı tebliğdeki amacı ise Allah'la insan arasındaki bütün aracıları ortadan kaldırmak, putperestlik yerine gerçek inanç olan tevhid inancını bilinçlere yerleştirmektir.² Hız. Peygamber'in insanları Allah'a davet ederken karşılaştığı engelleri ortadan kaldırma çabasıysa cihattır.³ Bu yönüyle Kur'ân'ın nüzul dönemi Mekke'sinde cihatla tebliğ arasında doğrudan bir irtibat bulunmaktadır. Gerek Kur'ân'a gerekse Hız. Peygamber'in yaşamına baktığımızda tevhid-şirk mücadelesi açık bir şekilde görülecektir. Tevhid-şirk mücadelesindeki iki farklı dönem Kur'ân'a Mekki ve Medeni sureler olarak yansımıştır. Bu açıdan baktığımızda Kur'ân metniyle olgu arasında tam bir mutabakat bulunmaktadır. Daha açık ifadeyle vahiy hem muhatapların Hız. Peygamber'in davetine verdiği karşılığa göre şekil almış hem de Hız. Peygamber'in mücadelesini şekillendirmiştir. Örneğin "*O kâfirlere itaat etme ve onlara karşı onunla (Kur'ân ile) büyük cihad et*"⁴ ayeti tebliğ ve cihadın

¹ el-Arâf 7/157. Bu ve bundan sonraki ayet mealleri klasik ve modern tefsirlerden yararlanarak şahsımız tarafından verilmiştir.

² İbn İshak, *Siyer-i İbn İshak Hız. Muhammed'in Hayatı*, çev. M. Şafi Billik (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012), 23.

³ Cihadın semantik analizi, kavram tahlili, cihatla bağlantılı kavramlar hakkında detaylı bilgi almak için bk. İsmail Kurt, *Kur'ân'da Cihad Tematik ve Semantik Bir İnceleme* (Ankara: Fecr Yayınları, 2021), 19-186.

⁴ el-Furkan 25/52.

Kur'ân'ın direktifleri doğrultusunda yapıldığını göstermektedir. Bu ve benzer ayetlerden yola çıkarak cihad-tebliğ ilişkisi bağlamında Hz. Peygamberin insanlarla ilişkisini vahiy belirlemiştir diyebiliriz. Bu ilişki Hz. Peygamber'in tebliğ görevinin bir gereği olarak Kur'ân vahyini insanlara anlatması, insanları tevhid inancına davet etmesi şeklinde olmuştur. Biz burada olguyla interaktif bir ilişkiye sahip vahyin Mekke dönemindeki cihad-tebliğ ilişkisini kronolojik olarak sunmaya çalışacağız. Amacımız Mekke dönemindeki cihad-tebliğ irtibatını, cihadın ne zaman başladığını, neden ortaya çıktığını ve nasıl yapıldığını en doğru şekilde gösteren Kur'ân ve siret üzerinden ortaya koymaktır. Her ne kadar konuyla alakalı fıkıh ve hadis merkezli bazı çalışmalar⁵ yapılmış olsa da bu çalışmanın doğrudan Mekke dönemiyle ilgili bütün malumatın kaynağı olan Kur'ân ve (kısmen de) siret üzerinden olgu-nas diyalektiği çerçevesinde yapılması konuyu daha kapsamlı, bütüncül ve daha doğru bir perspektiften Kur'ân merkezli olarak sunmayı sağlayacaktır.

Kur'ân'ın nüzul zamanıyla ilgili Mekke dönemini yansıtan tarihi kaynaklar Medine dönemine nazaran yok denecek kadar azdır. Bu durumun aksine Kur'ân surelerinin ekserisi-Medenî sureler genellikle uzun olmakla birlikte- 114 surenin 80 küsuru Mekke'de nazil olmuştur.⁶ Bu nedenle Mekke dönemi cihad-tebliğ ilişkisini ortaya koyarken en çok kullanacağımız kaynak bizzat Kur'ân'ın Mekkî Sureleridir. Yine surelerin kronoloji bilgisi de -tam bir kesinlik olmaması nedeniyle- yaklaşık olarak verilmektedir. Biz de takribi sure kronolojisini dikkate alarak olgu-nas diyalektiğini gösteren ayetler ve Hz. Peygamber'in bu ayetleri uygulaması bağlamında Mekke dönemi cihad-tebliğ ilişkisini kronolojik bir şekilde ortaya koymaya çalışacağız. Sure kronolojisi konusunda genel olarak Câbirî'nin sıralamasını esas alacağız. Bunun yanında Mekkî surelerle birlikte Mukâtil, Taberî, İbn Hişam vb. müelliflerin verdiği siyer malumatını birlikte kullanmaya çalışacağız. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman, literatür tarama ve analizi yöntemini kullanacağız.

1. Mekkî Sureler Bağlamında Genel Olarak Mekke Dönemi

Mekke'de "Oku, Yaradan Rabbinin adıyla... oku..." vahyiyle başlayan nübüvvetin ve vahyin insanlara ulaştırılması yönü olan risaletin başlamasıyla beraber Hz. Peygamber'in elçilik vazifesiyle ilgili olarak diğer insanlarla iletişimi başlamıştır. Kur'ân'ın nüzulünün ve Hz. Peygamber'in davet görevinin ilk 13 yılı

⁵ Bu konu hakkında daha çok Medine dönemiyle irtibatlı olarak yapılan Fıkıh ve hadis merkezli iki çalışma için bk. Ahmet Keleş, "Cihad-Kılıç-Tebliğ Bağlamında İslam'ın Yayılışı", *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2007); Fatih Orhan, "Cihadın Mahiyeti ve "Tebliğ Metodu" Olarak Kullanılması", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 25 (2015).

⁶ Kur'ân'ın hacim olarak yaklaşık %60'ı Mekkî Surelerden oluşur.

Mekke'de geçmiştir.⁷ Vahyin ilk 3 yılı bireysel tebliğ dönemidir.⁸ Sonraki 2 yıl müşriklerin bireysel serzenişlerinin ve Kur'ân'a karşı çıkışlarının ardından başlayan düşmanlık ve suçlama dönemidir. Sonra işkencelerin yoğunlaştığı bunun sonucu Habeşistan'a hicretin de gerçekleştiği 5-7. yıllar, daha sonra Hz. Hatice'nin ve Ebu Talib'in ölümüne kadar süren 3 yıllık boykot dönemidir. 10. yıldaki hüznün yılından sonra ise yine işkencelerin arttığı ve Medine'ye hicretten başka çıkar yolun bulunmadığı, Medine'den gelen hacılarla görüşmek suretiyle I. ve II. Akabe biatlerinin de gerçekleştiği Hz. Peygamber'in Mekke dışında kendine ve Müslümanlara sığınak aradığı son 3 yıl şeklindedir.⁹

Mekke döneminin aşamaları Hz. Muhammed'in tebliği ve Kur'ân mesajının muhtevası açısından bir diğer şekilde şöyle de alınabilir: Birinci aşama; Kur'ân'ın nübüvvet, rububiyet, ulûhiyet, kıyamet sahneleri, yeniden diriliş, hesap günü, müşriklerin davete düşmanlıklarının artmasına neden olan şirk ve putperestliğin eleştirisi gibi hususların yoğun olarak işlendiği ilk 5 yıldır. Daha sonra hem Kureyş dışındaki kabilelerle iletişime geçilen, Hz. Peygamber'in daveti Kureyş dışındakilere taşımaya çalıştığı hem de işkencelerin artması sonucu zayıf Müslümanların Habeşistan'a ilk hicretinin gerçekleştiği 5-6. yıllardır.¹⁰ Sonra Habeşistan'a ikinci hicretin yapıldığı ve Mekke'de kalan Hz. Peygamber ve Müslümanların boykota uğradığı 7-10. yıllardır. Son olarak boykot sonrası Medine'ye hicrete kadar devam eden Hz. Peygamber'in Mekke dışındaki kabilelerle iletişimini sürdürdüğü 10-13. yıllar şeklindedir.¹¹

1.1. Habeşistan'a Hicrete Kadar Tebliğ ve Cihad

Hz. Peygamber Hira dağında gelen ilk vahyin ardından yaşadığı korku ve şaşkınlıkla evine dönmüş ve Hz. Hatice'ye "örtün beni, örtün beni"¹² demiştir.

⁷ Buhârî, Menakibü'l-Ensar 63, hadis no: 3851, 3902, 3903.

⁸ Ebu Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakka vd. (Mısır: Mustafa el-Bâbi el-Halebî ve Evlâdüh, 1375/1955), 1/262. Gizli tebliğ dönemi denilen bu dönemi biz bireysel davet dönemi olarak isimlendirdik. Çünkü vahyin amacının insanlara tebliğ olduğunu dikkate aldığımızda ve ilk gelen vahiylerden biri olan "kalk ve uyar" (el-Müddessir 74/2) ayetine baktığımızda bunun Kur'ân'ın takip ettiği tedriciliğin doğal bir sonucu olduğu görülmektedir.

⁹ Ebû'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Yusuf Karaca vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 1/462-463.

¹⁰ İbn Hişam bu hicretle ilgili tam tarih vermemektedir. Fakat o, ilk hicretin işkencelerin katlanılmaz dereceye vardığı ve bu duruma çözüm olarak Hz. Peygamber'in işkence görenlere Habeşistan'a hicreti tavsiye ettiği zaman olduğunu, hicretin Hz. Ömer'in İslam'a girmesinden önce olduğunu söylemektedir. Bu tarih 5. yıl civarındadır. Bk. İbn Hişam, *Sire*, 1/321-322, 333, 342.

¹¹ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmü'l-Kur'âni'l-hakîm et-Tefsîru'l-vâdîh hasebi tertîbi'n-nüzûl* (Mağrib: Daru'l-Beydâ, 2008), 2/386-390.

¹² Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 23/8-9, 24/522.

Bu olayın akabinde gelen “*Ey örtüsüne bürünen (Peygamberlik vazifesi ve sorumluluğu verilen)*¹³ kişi kalk ve (insanları) uyar... Rabbin için sabret”¹⁴ ayetleri ona elçilik vazifesini bildirmiştir. Bu ayetler Hz. Peygamber’in tebliği insanlara ulaştırmasını, Allah’a davet yolunda gelecek sıkıntılara sabretmesini, bir başka ifadeyle cihad etmesini bildirmektedir. Bu bakımdan Hz. Peygamber’in hayatında cihad, Allah’a davet için gösterilen her türlü gayret, İslam dininin tebliğiyle birlikte başlamıştır. Yine vahyin kısa bir süre kesilmesi sonucu Hz. Peygamber’i bir şaşkınlık ve üzüntü sarmasının akabinde gelen ayetlerde¹⁵ ona “*Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı... öyle ise Rabbinin nimetini (peygamberlik nimetini)*¹⁶ anlat”¹⁷ şeklindeki hitap da vahiy doğrultusunda tebliğin insanlara ulaştırılmasıyla alakalı bir durumdur. Tebliği ulaştırma emri gereği Hz. Peygamber’in, en yakınlarından başlayarak Kur’ân’ı insanlara anlatması ve insanların ona verdikleri karşılık ise farklı farklı olmuştur. Sırdaşı ve eşi Hz. Hatice ve can dostu Hz. Ebubekir¹⁸ gibi Kureyş’in ileri gelenlerinin yanı sıra Suheyb ve Yasir ailesi gibi yabancı, köle veya zayıf ailelerden bazıları onun davetine icabet edip Müslüman olmuştur.¹⁹ Bunun yanında Ebu Cehil,²⁰ As b. Vail, Utbe b. Rebia, Velid b. Muğire, Ümeyye b. Halef, Nadr b. Haris ve amcası Ebu Leheb gibi Kureyş eşrafının çoğu²¹ Hz. Peygamber’e ve davetine karşı cephe almıştır.²²

Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber’e ilk karşı çıkışı genellikle Kur’ân’ın sihirli bir insan sözü,²³ Peygamber’in de deli olduğu²⁴ şeklindedir. Kur’ân ise bu

¹³ Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, 23/9.

¹⁴ el-Müddessir 74/1-7.

¹⁵ İbn Hişam, *Sire*, 1/241.

¹⁶ İbn Hişam, *Sire*, 1/243; Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, 24/489.

¹⁷ ed-Duhâ 93/3-11.

¹⁸ Hz. Hatice her zaman Hz. Peygamber’e destek olmuştur. Hz. Ebubekir’in daveti ile Hz. Osman, Zübeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf, Sad b. Ebi Vakkas ve Talha b. Ubeydullah Müslüman olmuştur. Bk. İbn Hişam, *Sire*, 1/240, 250.

¹⁹ İbn Hişam, *Sire*, 1/240, 249, 260-261.

²⁰ Ebu Cehil Hz. Peygamber’e düşmanlıkta çok ileri giden Kureyş büyüklerinden biridir. Onun düşmanlığının nedeni ise Hz. Peygamberi çekememe ve kabile rekabetinin büyüklüğüdür. Bk. İbn İshak, *Siret-ü İbn İshak*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1978), 145; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *el-Megazi*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Dâru’l-İlmiyye, 1988), 1/29-30.

²¹ İbn Hişam bu şahıslardan Nadr b. Haris, Nevfel b. Huveylid b. Esved, Umeyr b. Vehb gibi bazıları için Kureyş’in şeytanlarındandır demektedir. Bk. İbn Hişam, *Sire*, 1/282, 300, 662, 709.

²² İbn Hişam, *Sire*, 1/266, 292, 295, 351.

²³ el-Müddessir 74/24-25. ayetlerdeki sözleri söyleyen ve 11. ayette tehdit edilen kişi “ey Kureyş hac mevsimi yaklaştı. Kur’ân’a ve Muhammed’e nasıl karşılık verelim Hac için gelen insanlar karşısında ihtilaf etmeyip ortak bir tavırla onları Muhammed’den nasıl

duruma vahyin kovulmuş şeytanın sözü değil,²⁵ değerli bir elçinin sözü olduğu²⁶ şeklinde karşılık vermiştir. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'e gelen vahyin "İbrahim ve Musa'ya gönderilen önceki sahifelerin"²⁷ aynısı ve öğüt almak isteyen için bir öğüt olduğu²⁸ gerçeği dile getirilmiştir. Hz. Peygamber'e karşı çıkan ve Kur'ân'a inanmayan müşrikler gösterdikleri düşmanlık durumuna göre hem bireysel olarak²⁹ hem de toplu şekilde Allah'ın gazabı, kıyamet ve cehennem³⁰ azabıyla tehdit edilmiştir.³¹ Hz. Peygamber'in davetine icabet eden az sayıdaki müminler ise cennet ve cennet nimetleriyle müjdelenmiştir.³²

1.1.1. Davete Karşı Çıkan Bazı Kureyş Uluları ve Gerekçeleri

Hz. Peygamber'in insanları İslam'a davet ederken karşılaştığı zorlukları aşmak için gösterdiği çabanın tamamı cihad kapsamındadır. Bir diğer deyişle cihadın asıl sebebi öncelikle Hz. Muhammed'in daha sonra iman eden müminlerin, insanlara İslam'ı tebliğ etmesiyle bağlantılıdır. Hz. Peygamber'e ve onun davetine karşı çıkışın ve bu durumu düşmanlığa vardırmanın temel nedeni ise yeni dinin, söylemi, eylemi kısacası dünya görüşü ile Mekke müşriklerinin dünya görüşünün çatışmasıdır. Nitekim Hz. Peygamber'le bir uzlaşma için Ebu Talib'e gelen 17 kişilik Kureyş heyetinin "kardeşinin oğlu ilahlarımızı yeriyor" şikâyeti esnasında Hz. Peygamber'in tekrar onları tevhide davet etmesine sinirlenmiş ve çıkıp gitmişlerdir.³³ Kısacası Kureyş müşriklerinin Kur'ân ve

engelleyelim" diyen ve sonra da "Ona sihirbaz diyelim" diyen Velid b. Muğire'dir. Bk. İbn Hişam, *Sire*, 1/270.

²⁴ et-Tekvîr 81/22; el-Kalem 68/51.

²⁵ et-Tekvîr 81/25.

²⁶ et-Tekvîr 81/19.

²⁷ el-Âlâ 87/18-19.

²⁸ el-Müddessir 74/54-55; et-Tekvîr 81/27.

²⁹ Örneğin Müddessir suresinde (11-30. ayetler) Kur'ân'a sihirli bir beşer sözü diyen Velid b. Muğire, Alak Suresinde (5-19. ayetler) Hz. Peygamber'in Kâbe'de namazına engel olmak isteyen Ebu Cehil ve Mesed Suresinde Ebu Leheb doğrudan Allah tarafından tehdit edilmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 23/19, 24/523, 675-676. "Haydi meclisini çağırın" (el-Alak 96/17) ayetinden kasıt "Daru'n-Nedve"ye atf gibi durmaktadır. Bk. Muhammed İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 2/165-166.

³⁰ et-Tekvîr 81/12.

³¹ Müşrikleri tehdit eden erken dönem Mekki ayet ve surelerden bazıları şunlardır: el-Müddessir 74/41-47; el-Âlâ 87/11-13; el-Leyl 92/14-16; el-Fecr 89/6-14; er-Rahmân 55/39-45.

³² el-Müddessir 74/39-40; el-Kalem 68/34-35; er-Rahmân 55/46. ayetten sure sonuna kadar (78) cennetlikler ve onlara verilecek nimetler müjdelmektedir.

³³ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 24/675; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Esad Muhammed et-Tayyib (Suud: Mektebetü Mustafa Nazar el-Baz, 1419/1998), 10/3235.

peygamberin tutumuna karşı en fazla çatıştıkları husus tevhid inancıdır. Bunun yanında yeni dinin insanları bir ve eşit görmesi Mekke eşrafının en sevmediği hususlardan biri olmuştur. İslam'ın eşitlikçi yaklaşımı Mekke elitlerinden biri olan Hz. Peygamber'in amcası Ebu Leheb'in onun davetine karşı çıkmasına yol açmıştır. Nitekim o, (ey yeğenim) "sana iman edersem ne kazanırım" diye Hz. Peygamber'e sormuş Hz. Peygamber'in "sen de diğer Müslümanların kazandığını kazanırsın" demesine "ne yani benim onlardan bir fazlalığım olmayacak mı" diye çıkmış, Hz. Peygamber de "daha başka ne istiyorsun" diye ona karşılık vermiştir. Bu duruma sinirlenen Ebu Leheb "demek şunlarla (fakir ve kölelerle) bir olacağım ha! olmaz olsun böyle din"³⁴ diyerek İslam davetinin eşitlikçi yaklaşımını kabul etmemiştir.³⁵ Kureyş'in bir diğer eliti Nadr b. Haris ise insanları İslam'a daveti sırasında Hz. Peygamber'in yanına gelip oturmuş ve "Muhammed eski kavimlerden bahsediyor ben de size Rüstem, İsfendiyar ve Fars krallarının kıssalarını anlatacağım, o benden iyi bir kıssacı değil, anlattıkları eski efsanelerden başka bir şey değil" diyerek Kur'ân'ı alaya almış ve insanların İslam'a davet edilmesine mani olmak istemiştir.³⁶ Nadr b. Haris ve onun gibi bazı ileri gelenler Hz. Peygamber'in tebliğini engellemek için hem sözlü hem de fiili olarak propaganda faaliyetine kalkışmıştır. Aynı şekilde amcası Ebu Leheb de ona benzer bir davranışta bulunmuştur. O, hac zamanı panayırlarda Hz. Peygamber'i takip etmiş, Hz. Peygamber birine İslam'ı tebliğ etmek istediğinde hemen oraya gelip "onun dediklerini tasdik etme, çünkü o sözünü yerine getirmez, delinin tekidir"³⁷ diyerek İslam'ın tebliğine engel olmak istemiştir. Onların İslam'ın tebliğine gösterdikleri nefret ve engellemeye karşı Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e "*Onların dediklerine sabret*"³⁸ emri gereği sabrederek³⁹ cihad etmiştir.

İslam davetine karşı Mekke ileri gelenlerinin tutumu Ebu Leheb ve Nadr b. Haris'in yaklaşıma benzerdi. Çünkü Mekke döneminde Kureyş elitlerinin Arapların liderliğine ve Mekke'ye hâkim olmasından dolayı insanların çoğunu

³⁴ "تبا لهذا من دين تبا، أن أكون أنا وهؤلاء سواء"

³⁵ Tebbet Suresi bu olay üzerine indirilmiştir. Bk. Tebbet 111/1-5; Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 24/675; Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid İbn Abdülmaksûd b. Abdurrahim (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 6/363.

³⁶ Onun hakkında el-Câsiye 45/7-9. ayetler ve daha başka ayetler inmiştir. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehate (Beyrut: Dar-u İhyâ'it-Turas, 1423/2002), 3/835-836; İbn Hişam, *Sire*, 1/358.

³⁷ İbn Hişam, *Sire*, 1/423.

³⁸ Sad 38/17, Kaf 50/39.

³⁹ Hz. Peygamber'den onunla alay eden Kureyşlilere karşı sabretmesi istenmektedir. Bk. Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, thk. Ali Muhammed Muavvid vd. (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1413/1993), 3/339; Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/356.

arkalarından sürüklediler.⁴⁰ Bu nedenle bazı Mekki surelerde zayıf insanların ileri gelenlere tabi olması nedeniyle hem kendilerinin hem de tabi oldukları liderlerinin cehennemde azaba uğratılması tasvir edilmiştir.⁴¹ Mekke elitlerinin, özellikle de İslam'ın tebliğine düşman olanların Mekke'ye hâkim olması nedeniyle hem Hz. Peygamber'e hem de insanları yeni dine tebliğine çok ciddi bir karşı çıkış başlamış, haliyle bu durumun akabinde gelen vahiyler de sertleşmiştir.⁴² Mekke döneminde vahyin sert üslubu ve Kureyş müşriklerine karşı eleştirisi devam etse de Mekke'de cihad genellikle Kur'ân'ın emirleri gereği sabrederek yapılmış ve hiçbir zaman Medeni cihad olan kıtale evrilmemiştir.

1.1.2. Hz. Peygamber'in Davetteki Metodu ve Kur'ân'ın Şirk Eleştirisi

Mekke'de Hz. Peygamber'in insanları İslam'a davet metodu onları ikna etmeye, ona karşı gelenlere karşı tartışmaya, delil göstermeye ve çok güçlü bir iradeye dayanmıştır.⁴³ Tebliğ göreviyle ilgili Mekke döneminde Hz. Peygamber'e verilen emirler genellikle insanları uyar,⁴⁴ sabret,⁴⁵ öğüt ver,⁴⁶ onlara boyun eğme,⁴⁷ tabi olma,⁴⁸ müşriklerden yüz çevir,⁴⁹ iyiliği emret,⁵⁰ tebliğ et,⁵¹ Allah'a dayan,⁵² müjdele,⁵³ Kur'ân'la cihad et,⁵⁴ Rabbinin yoluna

⁴⁰ Kur'ân vahyi, sermaye ve ticarete dayalı bir ekonomiyi yürüten Konsey (Mekke ileri gelenleri) için önemli oranda gelir sağlayan putlara yönelik olumsuz ifadeler sarf etmeye başladığında problem başladı. Mekke ileri gelenlerinin yönettiği kimselerin müslüman olmaya başlaması ise onların gücünün azalması demektir. Bu nedenle vahye ve Hz. Peygamber'e karşı mücadeleye başladılar. Bk. Veysel Gencil, "Mekke Müşriklerini Mâtürîdî'nin Gözüyle Okumak", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38/20 (2018), 206-208.

⁴¹ İbrahim 14/21; es-Sebe 34/31-35; el-Mümin 40/47-48.

⁴² Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 2/157-158.

⁴³ Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 2/156.

⁴⁴ el-Müddessir 74/2; Yasin 36/5-6; Meryem 19/39.

⁴⁵ el-Müddessir 74/7; Kaf 50/39.

⁴⁶ el-Âlâ 87/9; Kaf 50/45.

⁴⁷ al-Alak 96/19; el-Kalem 68/8-10.

⁴⁸ el-Arâf 7/142; Yunus 10/89. Her iki ayette de Hz. Peygamber'e verilen mesaj Hz. Musa üzerinden verilmiştir.

⁴⁹ en-Necm 53/29; el-Arâf 7/199.

⁵⁰ el-Arâf 7/199: İyiliği emret. Taha 20/132: Ailene namazı emret. Lokman 31/17: Lokman'ın oğluna tavsiyesi üzerinden "iyiliği emret kötülükten alıkoyma". Hz. Peygamber'in "emredildim" dediği ayetlerin tamamı Mekke olup Müslüman olmam, mümin olmam, bir Allah'a ibadet etmem, dini Ona has kılarak ibadet etmem emredildi şeklinde tevhide davet kapsamındadır. Bk. el-Enâm 6/14, 1; Yunus 10/72, 104; ez-Zümer 39/11; el-Mümin 40/66.

⁵¹ Yasin 36/17; Hud 11/57.

⁵² el-Furkan 25/58; eş-Şuarâ 26/217.

⁵³ Yasin 36/11.

hikmetle (Kur'ân) davet et,⁵⁵ müsamaha göster,⁵⁶ onlara söyle⁵⁷ şeklinde muhatapların İslam davetine yaklaşımına göre olmuştur. Yeni dinin tebliğinin başlamasıyla beraber Kureyş müşrikleri bir yandan vahyi ve peygamberi yalanlamayı sürdürmüş diğer yandan kabilesinin ve özellikle Ebu Talib'in Kureyş içindeki nüfuzu nedeniyle⁵⁸ Hz. Peygamber'le uzlaşma çabaları aramıştır. Nitekim Kalem suresi 9. ayet ve Kâfurun suresinin nüzul sebebine bakıldığında Kureyş ileri gelenlerinin Hz. Peygamber'den bazı tavizler istedikleri ve zaman zaman bu konuda amcası Ebu Talip'ten de yardım istedikleri görülmektedir.⁵⁹ Benzer şekilde müşriklerin doğrudan Hz. Peygamber'i ikna etme çabaları da olmuştur. Bir seferinde Mekke ileri gelenleri ona haber göndermiş ve İslam davetinden vazgeçmesini teklif etmiştir. Nitekim onlar Hz. Peygamber'e "bu davandan maksadın mal kazanmaksa sana mal verelim, istersen seni başımıza lider yapalım, sana bir cin musallat olduysa seni tedavi ettirelim" önerisinde bulunmuş Hz. Peygamber'de onlara "bu dedikleriniz bende yoktur, ben size Rabbimin mesajlarını ulaştırdım, Allah hakkımızda hüküm verene kadar sabrederim"⁶⁰ diyerek karşılık vermiştir.

Kur'ân öncelikle "(Ey Muhammed) De ki Allah⁶¹ birdir...";⁶² "Hamd Âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur"⁶³ ayetlerindeki gibi en temel dünya görüşü olan tevhid inancını ortaya koymuş ardından Mekke müşriklerinin tepkisinin daha da artmasına sebep olan şirk inancını ve putları eleştirmeye başlamıştır. "Bunlar (putlar) sizin ve atalarınızın (kendi hevanıza göre) isimlendirdiğiniz (boş) isimlerden başka bir şeye değildir"⁶⁴ ayeti doğrudan putları hedef alan ilk

⁵⁴ el-Furkan 25/52.

⁵⁵ el-Kasas 38/87; el-Mümin 40/42; en-Nahl 16/125. ayetteki "hikmet"i Taberî "Allah'ın sana vahyettiği vahyi, sana indirdiği kitabı" şeklinde Mâverdî ise Kur'ân veya nübüvvet olarak açıklamıştır. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 17/321; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 3/220.

⁵⁶ el-Hicr 15/85; ez-Zuhruf 43/89.

⁵⁷ el-Enâm 7/11-12, 14; el-İhlâs 112/1; el-Kâfirûn 109/1.

⁵⁸ Kureyş ileri gelenleri Hz. Peygamber'in davetini engellemek kastıyla Ebu Talip'e üçüncü kez geldiklerinde Hz. Peygamber'in yerine Kureyş'ten ona güçlü bir genç verip atalarımızın dinine muhalefet eden, birliğimizi bozan yeğenini bize teslim et diye istemişlerdir. Ebu Talip ise onu teslim etmemiştir. Bk. İbn Hişam, *Sire*, 2/266.

⁵⁹ İbn Hişam, *Sire*, 1/265.

⁶⁰ İbn Hişam, *Sire*, 1/295-297.

⁶¹ Bu surelerden önce inen Alak, Müddessir, Ala, Leyl, gibi surelerde Rab ismi kullanılmış, İhlâs Suresiyle birlikte ilk defa Allah ismi kullanılmaya başlamıştır. Bk. Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 1/19.

⁶² İhlâs 112/1-4.

⁶³ Fatiha 1/2.

⁶⁴ en-Necm 53/23.

ayetlerden biri olarak gözükmektedir.⁶⁵ Kur'ân'ın putlara sert eleştirisi Kureyş müşriklerinin ilk üç yıldaki vahye ve Hz. Peygamber'e karşı bireysel olan tepkilerinin toplu şekilde yapılmasına neden olmuş, ayrıca Ümeyye b. Halef gibi Kureyş ileri gelenlerinin zayıf müminlere işkenceye başlamasına yol açmıştır. Bu şartlarda Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in insanları tevhid inancına çağırma çabası müşriklerin ona ve müminlere karşı sözlü ve fiili sataşmalarına sebep olmuştur. Bu sataşma ve eziyetler karşısında Hz. Peygamber ve müminler Mekki cihadın ilk aşaması olarak sabrederek cihad etmişlerdir. Bu zor şartlarda gelen ayetlerde hem kıssalar üzerinden⁶⁶ hem de doğrudan müminlerin sabretmelerinin karşılığını kat kat alacakları bildirilmiştir.⁶⁷ Cihad-tebliğ ilişkisi bağlamında inananlara eziyetlerin olduğu şartlar altında dahi Hz. Peygamber'in İslam'a davetteki yönteminin tatlı söz ve meramın apaçık olması gerektiği mesajı Hz. Musa'nın kavmine zulmeden Firavun'a gidip, onunla tatlı dille (kavli leyyin) konuşması ve meramını açıkça söylemesi üzerinden verilmiştir.⁶⁸

Kureyş'in idareci ve zengin sınıfını ikna ettiği takdirde⁶⁹ fazla sıkıntı ve zorlukla karşılaşmadan İslam'ın tebliğinin daha kolay olacağını düşünen Hz. Peygamber bu sınıfın Müslüman olması için büyük çaba harcamıştır.⁷⁰ Mekke toplumundaki çarpık sistemin devam etmesinin nedeni bu iki zümre olduğu için toplumun islahı ve sistemin düzelmesi için öncelikle bu iki grubun ikna edilmesi bir zorunluluktur. Bu nedenle zaman zaman Hz. Peygamber'in İslam davetini bu iki sınıf üzerinde yoğunlaştırması varılmak istenen asıl hedef açısından doğru bir yöntemdir. Ne var ki yeni dini kendilerine tehdit gören bu iki zümrenin aksine İslam davetine ilk icabet edenler -ilk Müslümanlardan olan Hz. Ebubekir gibi istisnalar olmakla birlikte- genellikle köleler, zayıflar, kadınlar vb. ezilen sınıflar olmuştur.⁷¹ Çünkü onlar Kur'ân vahyinin hakikatini görmelerinin yanı sıra İslam davetini içinde buldukları zor durumun iyileştirilmesi için bir imkân olarak görmüştür.

⁶⁵ Put eleştirisi konusunda Arapların atası Hz. İbrahim'le kavmi arasında geçenler Kur'ân tarafından daha çok ön plana çıkarılmaktadır. Bk. İbrahim 14/35; el-Enbiyâ 21/51-60; eş-Şuarâ 26/69-77.

⁶⁶ Örneğin el-Arâf 7/128, 137. ayetler Firavun'un eziyetlerine karşı İsrâilîloğulları'nın sabretmesini anlatmaktadır. Burada dolaylı olarak Müslümanların Müşriklerin yaptıkları karşısından sabretmeleri mesajı verilmiştir.

⁶⁷ el-Kasas 28/54. Ayrıca bk. el-Enâm 6/34; el-Furkan 25/75.

⁶⁸ Taha 20/43-48. Ayrıca bk. eş-Şuarâ 26/16-17.

⁶⁹ Abese 80/1-10. ayetler bu durumla irtibatlıdır. Bk. Mukâtil, *Tefsir*, 589-590.

⁷⁰ Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 2/187.

⁷¹ Hud 11/27. Ayette bu durum kıssa üzerinden anlatılmaktadır.

Kur'ân Müslüman olan bu alt sınıfların şerefının korunmasını, sırf dünyevi bir menfaat için Hz. Peygamber'den onları yanından uzak tutmamasını talep etmiştir.⁷² İslam'ı, kendi durumlarının düzelmesi için bir fırsat olarak gören ezilen grupların⁷³ aksine Kureyş'in zengin ve yönetici sınıfı çıkarlarına bir tehdit görmüştür. Çünkü erken dönem Mekkî sureler genellikle Kureyş'in idareci (mele) ve zengin (mütref/şımarık) sınıfını yoksullara yardımdan kaçındıkları,⁷⁴ esirlere iyi davranmadıkları,⁷⁵ yetimlerin hakkına riayet etmedikleri,⁷⁶ köleleri azad etmedikleri,⁷⁷ cimri oldukları, dünya malına, dünya hayatına daldıkları⁷⁸ ve dünyevi çıkarlarını Allah'ın rızasına tercih etmedikleri için ikaz etmiştir.⁷⁹ Kur'ân'ın bu ikazları ve Hz. Peygamber'in onların bu yaklaşımlarını engelleme çabası Mekke'deki ekonomik çarpıklığın, toplumda adaletin olmadığı, güçlülerin mazlumları ezdiğinin bir göstergesidir. Bu perspektiften bakıldığında Mekkî Sureler'de tebliğ ve cihad genellikle tevhid inancına davet ve bu inanç uğrunda mücadele etme (cihad) şeklinde olmakla beraber, aynı zamanda insanları hakka hukuka, adalete davet etme, *"iyiliği emretme, kötülüğü engelleme"*⁸⁰ çağrı ve çabasıdır.

Kur'ân ve Hz. Peygamber'in İslam'a daveti karşısında ellerindeki güç ve zenginliğin yitip gitmesin korkan mele (idareci) ve mütref (zengin) sınıfı Kur'ân vahyini eskinin masalları⁸¹ ve uydurma şeyler⁸² olarak göstermiş, yaptıkları bu itirazın meşruiyetini sağlamak için de atalar dini ve geleneklerine sarılmışlardır.⁸³ Kur'ân'ın müşriklerin "babalarımızın dini" dediği şirke ve adetlerine karşı savaş açması Mekke toplumundaki zengin ve yönetici sınıfın diğer insanlara zulmetmesinin altında temelde bu şirk ve şirk adetlerinin olması yatmaktadır. Muhtemelen birçok müfessirin Bakara ve Enfâl

⁷² el-Enâm 6/51-53; Hud 11/29; el-Kehf 18/28-29.

⁷³ Ammar b. Yasir "ben Müslüman olduğumda Hz. Peygamber'in yanında iki kadın, beş köle ve Ebubekir'den başka kimse yoktu" sözü bu olguyu yansıtmaktadır. Bk. Buhârî, Menakibü'l-Ensar 63, hadis no: 3857.

⁷⁴ el-Leyl 92/5-21.

⁷⁵ el-İnsân 76/8.

⁷⁶ el-Fecr 89/17-20.

⁷⁷ el-Beled 90/11-16.

⁷⁸ el-Âlâ 87/16-17.

⁷⁹ Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 2/173.

⁸⁰ el-Arâf 7/157.

⁸¹ el-Enâm 6/25; en-Nahl 16/24; el-Müminûn 23/83; el-Furkan 25/5; en-Neml 27/68; el-Ahkâf 46/ 17; el-Kalem 68/15; el-Mutaffifin 83/13.

⁸² el-Furkan 25/4; Sad 38/7; el-Müddessir 74/24-25.

⁸³ el-Arâf 7/28; el-Enâm 8/148; Lokman 31/11; es-Sebe 34/43.

suresindeki fitneyi⁸⁴ şirk diye yorumlaması ve savaş nedeni olarak görmesi de şirkin ve şirkten kaynaklı adetlerin zulme neden olması sebebiyledir. ⁸⁵ Kur'ân bu inancın yol açtığı Ebu Leheb'in düşüncesine benzer seçilmişlik zihniyetine⁸⁶ savaş açmış, bu konuda hiçbir tolerans göstermemiş, üstünlüğü Allah'a karşı sorumlu davranma (takva) ilkesine bağlamış ve her zaman salih amelî⁸⁷ övmüştür.

1.1.3. Kur'ân'ın Mekke'nin Zengin ve Liderlerini Eleştirisi ve Onların Daveti Engellemek İçin Zayıf Müminlere İşkenceye Yönelmeleri

Kur'ân insanların İslam'ı ve getirdiği ilkeleri kabul etmesini sağlamak için dille, Kur'ân ile yapılan cihadın⁸⁸ gereği olarak ilk önce akla hitap ile muhataplarını davete ikna etmeye çalışmıştır. Buna rağmen Mekke'nin zengin ve yönetici sınıfı⁸⁹ Hz. Peygamber'i ve tebliğini engellemek için Kur'ân'ı ve peygamberi yalanlama, ona düşmanlık etme yolunda ortak hareket etmiştir. Bu nedenle vahyin tehditleri bazen liderlere bazen de zenginlere yönelmiştir. Onların İslam'ın tebliğine birlikte karşı koymalarının nedeni ise zenginlerin servetlerini liderlerin de makam ve mevkilerini kaybetme korkusudur. Çünkü yeni din yoksullara karşı cimrilik eden zenginleri ikaz etmiş,⁹⁰ onları infaka yönlendirmiş,⁹¹ üstünlük taslayan, hakkı kabule yanaşmayan ve sahip oldukları güçle azgınlaşan yönetici sınıfına da savaş açmıştır.⁹² “*Mal toplayıp onu sayanlar*”⁹³ vb. ayetler mal yığan zenginleri, Araf,⁹⁴ Hud⁹⁵ ve Müminun⁹⁶ Sureleri ise yöneticileri hedef almıştır. Bu iki zümrenin tevhid, nübüvvet ve

⁸⁴ el-Bakara 2/193; el-Enfâl 8/39. Bk. Mukâtil, *Tefsir*, 1/168, 2/115; Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 3/567, 13/538; Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil* (Beirut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1987), 2/220.

⁸⁵ Biz de şirkin ve adetlerinin zulme yol açtığını kabul ediyoruz. Fakat Hz. Peygamber'in de yaptığı gibi şirk inancının öncelikle tebliğle, insanları ikna ile ortadan kaldırılması gerektiğini düşünüyoruz.

⁸⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 24/675.

⁸⁷ Hud 11/46.

⁸⁸ el-Furkan 25/52.

⁸⁹ Kur'ân'da idareciler için genellikle mele, zenginler için de mütref ifadesi kullanılmıştır. Bk. Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân* (Beirut: Daru's-Şurûk, 1991), 4/2217; Faruk Özdemir, *Kur'ân'da Mustazaf ve Müstekbir Kavramlarının Semantik Analizi* (Ankara: Kitap ve Cafe Serüven Yayınları, 2015), 155-177, 209-218.

⁹⁰ el-Mâûn 107/3, 7; el-Leyl 92/8; el-Fecr 89/17-20.

⁹¹ el-Leyl 92/5-7.

⁹² Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 2/171.

⁹³ el-Hümeze 104/2.

⁹⁴ el-Arâf 7/60, 66, 75, 88, 90, 109, 127.

⁹⁵ Hud 11/27.

⁹⁶ el-Müminûn 23/24, 33.

ahireti ısrarla inkâr etmesinin nedeni güç ve zenginliklerinin yok olma korkusudur. Bu nedenle bu iki sınıfın peygambere ve davetine olan düşmanlığı daha çok sözlü, kısmen de fiili şekilde⁹⁷ Hz. Peygamber'e uzansa da⁹⁸ kabilesi Haşimilerin gücü⁹⁹ nedeniyle ondan ziyade ona inanan, tabi olan güçsüzlere, kimsesizlere yönelmiştir. Çünkü Mekke yöneticileri alt sınıfların İslam davetini kabul etmesiyle kendi kontrollerinden çıkacağından korkmuş ve bu duruma mâni olmak için öncelikle daveti kabul eden kölelerine işkenceye başlamıştır.¹⁰⁰ Daveti kabul eden köleler, zayıflar vb. alt sınıflar ise yapılan bu işkenceler karşısında sabrederek tevhid inancını koruma uğruna¹⁰¹ cihad etmiştir.

Mekke'nin zengin ve yönetici sınıfının Hz. Peygamber'in tebliğini kabul eden, Müslüman olan korumasız köleleri, fakirleri ezdiği, onlara işkence yaparak İslam'ın tebliğini engellemeye çalıştığı bir aşamada Buruc suresi inmiştir. Suredeki *"Ashab-ı Uhdud'a lanet olsun! Onlar oturmuş müminlere yapmış oldukları işkenceyi, zulmü izliyorlar ve bu zulmü sırf bir Allah'a inandıkları için yapıyorlar"*¹⁰² şeklindeki hitap bu iki sınıfın zayıf konumdaki Müslüman olan kölelere ve fakirlere işkence etmesi nedeniyledir. İbn Hişam müşriklerin bu eziyetlerini şu şekilde tasvir etmektedir: *"Sonra Kureyş'in ileri gelenleri İslam'ı kabul edenlere saldırdılar. Bütün kabileler kendine mensup zayıf Müslümanlara saldırdı, onları dövmeye, hapsetmeye güneş altında aç susuz bırakarak işkence yapmaya başladı ve bu şekilde onları yeni dinden döndürmeye çalıştılar."*¹⁰³ Kureyş ileri gelenlerinden Ümeyye b. Halef İslam'ı kabul eden Bilal-i Habeşî'yi Mekke'nin sıcağında toprak üstünde sırt üstü yatırtıp üzerine büyük bir kaya parçası koydurttu. Daha sonra ona *"ya böyle*

⁹⁷ Bir keresinde Kureyş elitleri Hz. Peygamber'in etrafını sarmış, ridasını boynuna dolayarak onun boynunu sıkmıştır. Hz. Peygamber'i bu durumdan Hz. Ebubekir kurtarmıştır. Bk. İbn Hişam, *Sire*, 1/289-290; Buhârî, *Menakibü'l-Ensar* 63, hadis no: 3856. Benzer bir başka olayda ise Hz. Peygamber Kâbe'de namaz kılarken Ebu Cehil üzerine deve işkembesi atmıştır. Buhârî, *Cihad ve Siyer* 56, hadis no: 2934.

⁹⁸ Hz. Hamza, Ebu Cehil'in Hz. Peygamber'e karşı yaptığı hakaret ve küfre tepki olarak Müslüman olmuştur. Bk. İbn Hişam, *Sire*, 1/291-292.

⁹⁹ Hud 11/91. ayet Haşimilerin ve Ebu Talib'in onu koruması nedeniyle Kureyş ileri gelenlerinin Hz. Peygamber'e bir şey yapamamasına atf gibi gözükmektedir.

¹⁰⁰ Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 2/280-281.

¹⁰¹ İbn Hişam, *Sire*, 1/319-320. Hz. Musa'ya iman eden sihirbazlar da benzer bir işkenceye maruz kalmış *"Rabbimiz üzerimize sabır yağdır ve Müslüman olarak canımızı al"* (el-Arâf 7/126) diyerek yapılan zulüm karşısında sabretmiştir/cihad etmiştir.

¹⁰² el-Burûc 85/4-8. Hendek ashâbı olayı Necran'da tevhid inancı üzere Hıristiyan olan halkını Yahudiliğe döndürmek isteyen Zu Nuvas'ın hendekler kazdırıp onları yakması hadisesidir. Bk. İbn Hişam, *Sire*, 1/34-35. İki olay arasındaki benzerlik üzerinden eziyet eden Mekke müşrikleri tehdit edilmiştir.

¹⁰³ İbn Hişam, *Sire*, 1/317.

ölür gider ya da Muhammed'i (yeni dini) inkâr edip Lat ve Uzza'ya (eski dinine) taparsın" diyerek işkence yapardı. Bu eziyet altında Bilal-i Habeşî'nin "Allah bir, Allah bir"¹⁰⁴ diyerek tevhid inancı uğrunda sabredip sebat göstermesi, Allah yolunda yaptığı bir cihattır.

Kureyş'in yeni Müslüman olanlara işkence yapmaya, Hz. Peygamber'e karşı topyekûn muhalefet ve düşmanlığa başlamasının Kur'ân'ın şirk eleştirisiyle birlikte başladığı görülmektedir. Bu durumu İbn İshak şöyle anlatmaktadır: "Hz. Peygamber İslam'ı tebliğe, yeni dini insanlara anlatmaya başlayınca Kureyş ondan hemen uzaklaşmadı, onu reddetmedi. İlahlarını (putlarını) eleştirince Hz. Peygamber'e muhalefete, düşmanlığa karar verdi. Nitekim o zaman İslam'ı kabul eden insanlar az, İslam gizli, Ebû Tâlib de peygamberi korumaktaydı."¹⁰⁵ Bu rivayeti şöyle anlamak daha doğru gözükmektedir: İlk nazil olan surelerden itibaren özellikle bazı müşriklerin bireysel olarak yerildiği dikkate alındığında Hz. Peygamber'in tebliğinin başından itibaren açık bir şekilde yapıldığı ve ona tepki gösterildiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁶ Fakat Kureyş'in Hz. Peygamber'e ve tebliğine topyekûn karşı çıkması, muhalefeti, düşmanlığı arttırması ve zayıf konumdaki yeni Müslüman olan fakirlere, kölelere işkenceye başlaması Kur'ân'ın şirki, putları yermesiyle başlamıştır diyebiliriz. Yine zayıf durumdaki müminlerin tevhid inancını korumak için sabır ve sebat göstererek cihad etmesi de Kur'ân'ın bu eleştirisiyle beraber III. yılda başlamıştır. İlk önce Hz. Peygamber'in davette karşılaştığı sıkıntılara sabretmesiyle başlayan cihad İslam davetine icabet eden yeni Müslümanların sabriyle devam etmiştir.

Toplumda zulme neden olan inanç ve adetlerin temelinde öncelikle Kureyş'in şirk inancının olması Kur'ân'ın da ilk önce şirke savaş açmasına ve şirk konusunda onlarla en ufak bir uzlaşuya yanaşmamasına yol açmıştır.¹⁰⁷ Yeni dinin ahiret inancını dinin aslına koymasının nedeni ise zengin ve idarecilerden oluşan Mekke ileri gelenlerinin yaptıkları zulümlerin hesabının sorulacağı düşüncesini yerleştirmek ve bu sayede haksız, hukuksuz, hesapsız

¹⁰⁴ İbn Hişam, *Sire*, 1/317-318. Bedir'de Ümeyye b. Halef'in kaçtığına gören Bilal "eğer Ümeyye bu defa kurtulursa ben kurtulmam" diyerek onu takip etmiştir. Bk. Buhârî, Meğazi 64, hadis no: 3971. Ümeyye b. Halef muhtemelen Mekke'de işkence ettiği köleler tarafından etrafı sarılarak öldürülmüştür. Bk. İbn Hişam, *Sire*, 1/632.

¹⁰⁵ İbn Hişam, *Sire*, 1/264.

¹⁰⁶ Erken dönem Kur'ân surelerinden olan Mesed, Kevser, Kalem, Alak surelerine bakıldığında Ebu Leheb, Ebu Cehil, Velid b. Muğire gibi müşriklerin Hz. Peygamber'e gösterdiği bireysel tepkiden bahsetmektedir. Bu durum vahye ve Hz. Peygamber'e olan bireysel tepkinin toplu tepkiden çok önce başladığını göstermektedir.

¹⁰⁷ el-Kalem 68/9. ayet Kureyş müşriklerinin şirk inancı konusunda Hz Peygamber'den uzlaşa beklentilerini anlatmaktadır. Bk. Mukâtil, *Tefsir*, 4/404; Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 23/534.

davranışlardan vazgeçmelerini sağlamaktır. Çünkü “*Biz yaşarız ve ölürüz tekrar diriltilecek değiliz*”¹⁰⁸ gibi bir inanca sahip yaptıklarından hesap vermeyeceğini düşünen Mekke’li bir müşrikten ahlaklı ve adil olmasını beklemek mümkün gözükmemektedir. Mekke Müşriklerinin ısrarla dirilişi ve ahireti inkâr etmesinin¹⁰⁹ nedeni bunların mümkünlüğü veya mantığı olarak olup olmayacağından ziyade yeniden diriliş inancının dayandığı ahlaki içerik olan hesap verme olgusudur. Çünkü yeniden dirilmeyi kabul etmek demek bireysel sorumluluğu ve hesap verilecek din günü realitesini kabul etmek¹¹⁰ ve eylemlerini bu gerçeğe göre yapmak demektir. Dilediği gibi hoyratça yaşayan idareci ve zengin olan Mekke ileri gelenlerinin bu yeni durumu kabullenmesi zordu. Kabe’deki putları ziyaret eden hacıların oluşturduğu pazar sayesinde zenginleşen, kumar ve faiz gibi haksız kazançlarla servetlerine servet katan, fakirlerin, yetimlerin mallarını kendi üzerlerine geçiren Mekke elitlerinin yeniden dirilmeyi kabul etmesi demek dünyada yaptıkları bütün ahlaksızlık ve hukuksuzlukların hesabının olması demektir. Bu nedenle onlar yeniden diriliş ve hesap verme inancını getiren yeni dinin tebliğine karşı keskin ve katı bir tavır gösterdiler,¹¹¹ İslam’ı kabul eden fakir ve kölelere işkence yapmaya başladılar. İşkence gören Müslümanlar ise imanları gereği Allah yolunda sabredip cihad etmekten başka bir şey yapmadılar.

Davete icabet eden müminler sabrederek cihad ederken, Hz. Peygamber de Kureyş müşriklerine karşı yaptığı davet ve cihadını gelen vahiy doğrultusunda ısrarlı bir şekilde sürdürmüştür. Kur’ân tevhid, nübüvvet ve meadî kabul etmeyen Kureyş müşriklerini zaman zaman eleştirip, tehdit ettiği gibi bazen de Allah’ın Kureyş’e olan nimetlerini hatırlatarak onları gelen vahye ve vahyi getiren peygambere uymaya çağırmıştır.¹¹² Kur’ân’ın bu ikazı sonucunda yeni dinin doğruluğunu kabul eden bazı Mekke ileri gelenleri İslam’a karşı çıkma gerekçesini, şayet İslam’a tabi olurlarsa Mekke’ye hacca gelen hacıların gelmeyeceğini, bu sebeple aç kalacaklarını ve kendilerinin Mekke’den çıkarılacakları ifade etmişlerdir. Kur’ân onların bu mazeretini şöyle aktarmaktadır: “*Dediler ki eğer seninle beraber doğru yola girersek (vahye tabi*

¹⁰⁸ el-Câsiye 45/24; Yasin 36/78.

¹⁰⁹ en-Nahl 16/38; Yasin 36/78; el-Câsiye 45/24.

¹¹⁰ Câbirî, *Fehmü’l-Kur’ân*, 1/185.

¹¹¹ Câbirî, *Fehmü’l-Kur’ân*, 1/185. Tüccar olan Mekke ileri gelenlerinin hedonist tavrı, dünyada müreffeh yaşama arzusu onları ahiret inancına ilgisizliğe yöneltmiş, kendilerine aşırı güven de onları başına buyruk davranmaya itmiştir. Bk. Toshihiko İzutsu, *God and Man in the Quran Semantic of the Quranic Weltanschauung* (Malezya: Islamic Book Trust, 2008), 92.

¹¹² Fil ve Kureyş Surelerinde Allah’ın Kâbe’yi koruması, Allah’ın Kureyş’e bir ikramı olan mutut yaz ve kış ticaretleri hatırlatmaktadır.

olursak) yerimizden yurdumuzdan çıkarılırız.”¹¹³ Kur'ân ise onların bu endişelerinin yersizliğini, bilakis Allah'ın Kâbe ve Mekke sayesinde yurtlarını emin bir belde kıldığını ve bu sayede bütün ürünlerin kolayca Mekke'ye getirildiğini vurgulamıştır.¹¹⁴

1.1.4. Mekke Müşriklerinin İşkencelerine Çözüm Arayışı Olarak Habeşistan'a Hicret ve Tebliğ Faaliyetinin Kureyş Dışındaki Kabilelere Yönelmesi

Habeşistan'a hicret öncesinde gelen vahiyler Kureyş müşriklerinin İslam davetine gösterdiği tepkiye göre onları tehdit etmiş, önceki peygamberlerin de benzer durumla karşılaştığını belirterek Hz. Peygamber'i ve müminleri teselli etmiş, onların sabretmesini, Allah'a dayanmasını salık vermiş zaman zaman da Hz. Peygamber'in müşriklerden yüz çevirmesini¹¹⁵ emretmiştir. Hz. Peygamber'in tebliğe devam etmesini emreden Kur'ân muhtemelen Mekke müşriklerinin eziyetlerinin daha da artması nedeniyle kıssalar üzerinden ve ima ile sabrın ardından Mekki cihadın ikinci aşaması olan hicrete vurgu yapmaya başlamıştır. Hz. Peygamber'e tebliğini sürdürmesini emreden Kur'ân¹¹⁶ Kureyş müşriklerinin işkencelerini arttırması sebebiyle ima ile¹¹⁷ diğer cihad olan hicreti vurgulamaya başlamıştır. Nitekim “Yeryüzünde yaşayan hiçbir canlı yoktur ki rızıkı Allah'a ait olmasın” ayeti Habeşistan'a hicret etme hususunda geçim derdini düşünen müminlere rızık endişesi taşımayın iması olarak gözükmektedir.¹¹⁸ Tüm bu sıkıntılı şartlara rağmen Hz. Peygamber'in tebliğine devam etmesi emredilirken katlanılmaz bir zulme maruz kalan inananlara hicret alternatifi sunulmuştur. Yine Kur'ân, günün birinde Hz. Peygamber'in de hicrete mecbur kalabileceğini bildirmiştir.¹¹⁹ Habeşistan'a hicret öncesinde gelen vahiylerdeki peygamber kıssaları iyi tetkik edildiğinde müşriklerin müminlere işkencelerinin iyice arttığı, Mekke müşriklerinden korkan bazı insanların İslam davetine mesafeli durduğu,¹²⁰ Hz. Peygamber dahil bütün

¹¹³ el-Kasas 28/57. ayetin “ey Muhammed biz biliyoruz ki senin dediğin doğrudur fakat bizim sana tabi olmamızı engelleyen şey sana uyduğumuz takdirde Arapların bizi Mekke'den çıkaracağı endişesidir” diyen Mekke eşrafından Haris b. Nevel b. Abd Menaf olduğu belirtilmektedir. Bk. Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemal Besyûni Zağlûl (Beyrut: Daru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1411/1990), 219-221; Mukâtil, *Tefsir*, 3/351.

¹¹⁴ el-Kasas 28/57.

¹¹⁵ en-Necm 53/29.

¹¹⁶ el-Kasas 28/87.

¹¹⁷ el-Kasas 28/4-5.

¹¹⁸ Hud 11/6

¹¹⁹ el-Kasas 28/20-22. ayetlerde Hz. Musa üzerinden bir gün Hz. Peygamber'in de hicret edebileceği mesajı verilmiştir. Ayrıca Bk. el-Kasas 28/85.

¹²⁰ Yunus 10/83. ayet Kureyş elitlerinin korku ve baskısından dolayı Mekke'deki insanların Müslüman olmaktan korktuklarını ima etmektedir.

müminlerin hicrete mecbur kalabileceği fakat eninde sonunda müminlerin zafer kazanacağı vurgulanmaktadır.

Mekke’de İslam davetine icabet eden insanların küçük bir topluluk oluşturmasıyla birlikte yeni gelen vahiylerin onları tekrar tekrar imana, sabra, Allah’a güvenmeye çağırması yeni Müslümanların Allah’a imanla başlayan Allah yolundaki cihatlarını göstermektedir. Hz. Peygamber ve ona tabi olanların hayatındaki bu cihad Mekke’de sabır ve sebatla başlamış hicretle sürmüştür. Vahyin Kureyş’in putlarını eleştirmesinin¹²¹ akabinde Mekke müşriklerinin İslam davetine köpürmesi ve Müslüman kölelere işkenceye başlaması 5-6. yıllarda yeni dinin mensuplarının Habeşistan’a hicret etmesine yol açmıştır. Çünkü her geçen gün işkence ve eziyetlerin dozunun artması ve bu aşamada gelen vahiylerin Hz. Peygamber ve müminlere hicret imasında bulunması sonucunda Hz. Peygamber¹²² bir çare olarak yeni Müslümanlara Habeşistan’a hicreti tavsiye etmiştir. Çünkü Mekke müşriklerinin İslam’ı inkâr etmede diretmesinin yanı sıra bir de yeni Müslümanlara işkenceleri arttırması Hz. Peygamber’e ağır gelmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber “gideceğiniz yerde öyle bir kral var ki kimseye haksızlık etmez, orası iyi bir yerdir, Allah bu zor durumdan bir çıkış gösterene kadar orada kalırsınız” sözüyle Habeşistan’a hicret etmelerini istemiştir.¹²³ Böylece Kur’ân’ın hicret imaları¹²⁴ ve Hz. Peygamber’in tavsiyesinin ardından Mekke ileri gelenlerinin zulmüne maruz kalan inananların Habeşistan’a ilk hicreti gerçekleşmiştir.¹²⁵ Bu hicret yeni Müslümanların Allah yolunda hicret şeklinde yaptığı ilk cihattır.

Mekke ileri gelenlerinin topyekûn karar alarak Müslümanlara baskıyı, İslam’a düşmanlığı arttırması Kur’ân’ın daha önceki bireysel olarak bazı müşriklerden yüz çevirme emrinin Kureyş müşriklerinden toptan yüz çevirme emrine dönmesine yol açmıştır.¹²⁶ Çünkü Kur’ân, Kureyş müşriklerinin şayet Allah

¹²¹ Taha 20/97. ayetteki “onu yakacağız ve külünü denize savuracağız” ve eş-Şuarâ 26/77. ayetteki “onlar (putlar) benim düşmanımdır” ifadesi şirk inancının ve putların yerildiği bazı ayetlerdir.

¹²² Ebu Talib’in onu koruması nedeniyle Mekke elitleri Hz. Peygamber’e fiili müdahalede bulunamamıştır. Hz. Peygamber Müslümanların işkence görmesine üzülmüş ve bir çıkış aramıştır. Bk. İbn Hişam, *Sire*, 1/321.

¹²³ İbn Hişam, *Sire*, 1/321; Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. et-Taberî, *Târîhu’l-ümem ve’l-mülûk* (Beyrut: Dâru’t-Türâs, 1387/1967), 2/330-331.

¹²⁴ Hud 11/6.

¹²⁵ Habeşistan’a birinci hicret 5. sene, ikinci hicret ise 6. sene de olmuştur. Bk. Ahmet Önkal, "Hicret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, ed. Komisyon (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/459. Habeşistan’a ilk hicret edenler 11 erkek ve 4 kadındır. Bk. Derveze, *Kur’ân’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, 2/283.

¹²⁶ Müşriklerden bireysel yüz çevirme putların yerilmeye başlandığı 3. yıldaki Necm Suresiyle (29) birlikte başlamış, Araf 199. ayetle devam etmiş, hicretin yapıldığı 5-6. senelerde Hicr

dileseydi biz de babalarımız da ondan başkasına tapmazdık¹²⁷ ifadesindeki gibi putlara tapmadaki ısrar konusunda Hz. Peygamber'in boşa çaba harcadığını¹²⁸ ve onun vazifesinin sadece İslam'ı tebliğ etmek olduğunu¹²⁹ bir daha hatırlatmıştır. Tebliğini ara vermeden sürdüren peygambere hikmetle (Kur'ân),¹³⁰ ve güzel nasihatle insanları Allah yoluna davet etmesi, onlarla en güzel şekilde mücadele etmesi emredilmiştir.¹³¹ Ayrıca Hz. Peygamber'in ve Müslümanların müşriklerin eza, cefa ve zulmüne karşı üzülmemeleri, dirayetli olup mutedil davranmaları ve sabretmeleri istenmiştir.¹³²

Bu zor şartlarda müşriklerin zulmüne maruz kalan korumasız Müslümanları Habeşistan'a hicrete gönderen Hz. Peygamber kendisi de Kur'ân'ın emri gereği İslam davetini Mekke dışındaki civar kabilelere taşımaya çalışmıştır.¹³³ İslam'ın tebliği konusunda gerçekleştirilen bu stratejiler vahyin direktifleri doğrultusunda yapılmıştır. Daha açık ifadeyle zayıf durumdaki Müslümanların cihadı hicret, Hz. Peygamber'in cihadı ise İslam tebliğinin Mekke dışına taşınması olmuştur. Çünkü Mekkeliler her kabile kendi içindeki Müslüman olan veya İslam'a sempati gösterenleri baskı uygulayınca¹³⁴ tebliğin Mekke dışındaki diğer kabilelere taşınmasından başka bir çıkar yol kalmamıştır. Bütün bu sebeplerden ötürü bu şartlarda gelen "müşriklerden yüz çevir" emrinin anlamı bu saatten sonra Kureyş'le zaman harcama manasındadır.¹³⁵ Tebliğin Mekke dışına taşınma çabasıyla birlikte Mekke müşriklerinin düşmanlığıyla paralel onlarla sürtüşme de devam etmiştir. Örneğin "*Biz öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuz zaman tekrar mı diriltileceğiz*"¹³⁶ diye alay eden Mekke müşriklerine¹³⁷ vahyin cevabı "*Evet hem de zelil olarak diriltileceksiniz*"¹³⁸ şeklinde tehditkâr olmuştur.

(94) ve Enam (106) Suresiyle birlikte Kureyş müşriklerinden toptan yüz çevirme şeklinde gerçekleşmiştir.

¹²⁷ en-Nahl 16/35.

¹²⁸ en-Nahl 16/37.

¹²⁹ en-Nahl 16/82.

¹³⁰ Mukâtil, *Tefsir*, 2/494.

¹³¹ en-Nahl 16/125.

¹³² Derveze ve İbn Âşur en-Nahl Suresinin son üç ayetinin Mekki olduğunu ve surenin önceki ayetleriyle irtibatlı olduğunu söylemektedir. Bk. Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 5/205-206; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Daru't-Tunûsî, 1984), 14/326, 335.

¹³³ el-Hıcr 15/94. "*Sen emredildiğin şeyi (Kur'ân'ı, daveti) haykır ve müşriklerden yüz çevir.*" Bk. Mukâtil, *Tefsir*, 2/437; Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 17/152.

¹³⁴ İbn Hişam, *Sire*, 1/317.

¹³⁵ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 2/13-14.

¹³⁶ es-Saffât 37/16-17.

¹³⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 21/24.

İşkence ve baskıların sürmesi nedeniyle 6-7. yıl civarında bir grup Müslüman daha Habeşistan'a hicret etmiştir.¹³⁹ Yeni gelen vahiyler hem Hz. Peygamber'e tebliğ metodunu göstermeye devam etmiş hem de tebliği kabul eden ve bu nedenle zulme uğrayan ve sabreden müminleri müjdelemiştir. Bu aşamada gelen "Zulme mâruz kaldıktan sonra Allah uğrunda hicret edenleri, elbette dünyada güzel bir yere yerleştiririz"¹⁴⁰ ayeti sabreden, Allah'a tevekkül eden ve işkencelerden sonra Habeşistan'a¹⁴¹ hicret edenleri dünyada güzel bir yere yerleştiririz diyerek müjdelemiştir. Yine hem sabrederek hem de hicret ederek cihad edenlerin Allah tarafından bağışlanacağı müjdenmiştir.¹⁴² Hicrete katılan Müslümanlara verilen bu müjde onların sabır ve hicret olarak gerçekleşen cihatlarının mükafatıdır. Kureyş müşrikleri Habeşistan'a hicret eden bu Müslümanlara yeniden zulmetmek ve İslam davetini sindirmek için Necaşi'den onları istemiş fakat onların bu talebi "bana sığınanları teslim etmem" diyen Habeşistan kralı Necaşi tarafından geri çevrilmiştir.¹⁴³ Yaklaşık Mekke döneminin ilk yarısını oluşturan bu aşamaya kadar olan sürede Hz. Peygamber tebliğ esnasında maruz kaldığı engellemelere karşı sabrederek Allah yolunda cihad etmiştir. Bu aşamada ona tabi olan müminler ise imanlarını korumak için sabretmiş, sebat etmiş ve en sonunda hicret etmiştir. Hem Hz. Peygamber hem de yeni Müslümanların cihadı tamamen vahyin emirleri doğrultusunda yapılmıştır.

1.2. Medine'ye Hicrete Kadar Tebliğ ve Cihad

Kureyş müşrikleri 7. yıl civarı bütün kabilelerin ortak kararıyla İslam davetine icabet eden ve sempati duyan insanları boykot etmeye başlamıştır.¹⁴⁴ Hz. Peygamber'in kabilesi ise çoğu ona iman etmese de Ebu Leheb dışındakiler akrabalık ve kabile bağlarından dolayı onu desteklemiş ve diğer kabilelere ve liderlerine karşı her zaman onu korumuştur.¹⁴⁵ Bu nedenle boykot zamanında Haşim ve Muttalib oğulları da yeni Müslümanlarla birlikte Ebu Talib mahallesinde boykota uğramıştır.¹⁴⁶ Boykot yıllarında Mekke'de kalan

¹³⁸ es-Saffât 37/19.

¹³⁹ Habeşistan'a hicret edenlerin sayısı çocuklar ve orada doğanlar hariç toplam 83 kişidir. Bk. İbn Hişam, *Sire*, 1/330.

¹⁴⁰ en-Nahl 16/41-42.

¹⁴¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/607.

¹⁴² en-Nahl 16/110 ayetindeki cihad edenler ifadesi savaş değil sabretme, Allah ve dini uğrunda sıkıntılara katlanma, imanda sebat etme anlamındadır. Bk. Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 2/288.

¹⁴³ İbn Hişam, *Sire*, 1/334-335.

¹⁴⁴ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 2/12-13.

¹⁴⁵ Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 2/182.

¹⁴⁶ İbn Hişam, *Sire*, 1/350-351.

Müslümanların cihadı sabır, Habeşistan'a göç edenlerin cihadı ise hicret olmuştur. Ebu Talip öncülüğünde Hz. Peygamber'in akrabaları olan Haşim ve Muttalib oğullarının koşulsuz şekilde onu koruması, kollaması ve Necaşî'nin onun yurduna hicret eden Müslümanları teslim etmemesi Mekke müşriklerini boykot kararı almaya itmiş gözükmetedir. Yine Hz. Hamza'dan sonra Hz. Ömer'in de İslam davetine katılması,¹⁴⁷ diğer kabileler arasında İslam'ın yayılmaya başlamasından endişelenmeleri¹⁴⁸ kısacası İslam'ın her geçen gün güçlendiğini gören Kureyş'in çaresiz kalması onların boykota başvurmasına neden olmuştur diyebiliriz.

1.2.1. Habeşistan'a Hicret Sonrası Boykot Yıllarında Tebliğ ve Cihad

Allah yolunda cihatla irtibatlı olarak daha önceki vahiylerde imayla ve dolaylı yoldan kıssalar üstünden verilen hicret mesajı¹⁴⁹ müminlerin Habeşistan'a hicretiyle beraber *"Allah'ın arzı geniştir ve O sabredenlerin mükâfatını hesapsızca verecektir"*¹⁵⁰ ayetiyle daha açık verilmiş ve şirkten¹⁵¹ uzak durup tevhide yönelenler,¹⁵² bu uğurda hicret edenler müjdelenmiştir. Çünkü bu kimseler sözün en güzeli olan Kur'an'ı,¹⁵³ işitmiş ve ona uymuştur.¹⁵⁴ Cehennem ve kıyametle tehdit edilen inkarcılar,¹⁵⁵ yani zayıf müminleri hicret etmek zorunda bırakan, hicret etmeyenleri boykot eden Kureyş müşrikleri ise ne yaparlarsa yapsınlar başlarına gelecek cezayı yakında anlayacakları bildirilmiştir.¹⁵⁶ Böylece başlarına azap gelmeden önce İslam davetini kabul ederek Allah'a, tevhid inancına yönelmeleri ve Kur'an'a uymaları istenmiştir.¹⁵⁷ Müminler bir kısmı hicret sıkıntısıyla boğuşur, bir kısmı Mekke'de zorluk yaşarken inkarcıların serbestçe hareket etmesinin Hz. Peygamber'i

¹⁴⁷ Hz. Ömer Müslümanların Habeşistan'a birinci hicreti sonrasında İslam'a katılmıştır. Böylece Kureyş güç kaybederken Müslümanlar biraz daha güçlenmiştir. Nitekim İbn Mesud "Ömer İslam'a girinceye kadar biz Kâbe'de namaz kılamazdık. O İslam'a girince Kureyş'in engelleme girişimine rağmen Kâbe'nin yanında namaz kıldı, biz de onunla namaz kıldık." Bk. İbn Hişam, *Sire*, 1/342-343.

¹⁴⁸ İbn Hişam, *Sire*, 1/350, 2/3.

¹⁴⁹ Hud 11/6; el-Kasas 28/20-22, 85. ayetlerde dünyadaki her canlının rızıkını Allah verdiği, Mısır sonrasında Hz. Musa'nın Medyen'e gidiş hikayesi ve Hz. Peygamber'in de Musa gibi hicrete mecbur kalabileceği mesajı verilmiştir.

¹⁵⁰ ez-Zümer 39/10.

¹⁵¹ Tağut. Bk. Mukâtil, *Tefsir*, 3/673.

¹⁵² ez-Zümer 39/17.

¹⁵³ Mukâtil, *Tefsir*, 3/673.

¹⁵⁴ ez-Zümer 39/18.

¹⁵⁵ ez-Zümer 39/24, 32.

¹⁵⁶ ez-Zümer 39/39-40.

¹⁵⁷ ez-Zümer 39/54-55.

aldatmaması gerektiği hatırlatılmış¹⁵⁸ ve onun İslam'ı tebliğ uğrunda maruz kaldığı zorluklara sabrederek cihad etmesi gerektiği bildirilmiştir.

Hem Habeşistan'da hem de Mekke'de Müslümanların zor şartlarda yaşadığı bu dönemde Ebu Cehil'in insanları tevhide çağıran Hz. Peygamberi öldürme düşüncesi dolaylı olarak Firavun'un "*Bırakın beni Musa'yı öldüreyim o Rabbine yalvaradursun. Çünkü ben onun dininizi değiştirmesinden korkuyorum*"¹⁵⁹ ifadesi üstünden verilmiştir.¹⁶⁰ Hz. Musa'nın "*Ben benim ve sizin Rabbinize sığındım*"¹⁶¹ ve Firavun'un kavminden inanan birinin "*Rabbim Allah'tır diyen bir adamı mı öldüreceksiniz...*"¹⁶² ifadeleri Ebu Cehil'in peygambere olan bu denli düşmanlığını, Hz. Peygamber'in ve zulümden dolayı hicret etmek zorunda kalan Müslümanların karşılaştığı zorluğun boyutlarını dolaylı olarak göstermektedir. İslam'ı tebliğin bu denli zor olduğu şartlar altında Hz. Peygamber'e "*Sen sabret Rabbinin vaadi gerçektir. Sakın inanmayanlar seni gevşekliğe sevk etmesin*"¹⁶³ şeklinde inkarcıların ambargosuna karşı sabrederek cihad etmesi söylenmiştir.

Kureyş müşriklerinin İslam tebliğine "bizi davet ettiğin şeye kalplerimiz kapalıdır, kulaklarımız duymaz,"¹⁶⁴ seni duymuyoruz diyerek sırt dönmeleri karşısında Hz. Peygamber'in onları Ad ve Semud'un karşılaştığı azap gibi bir cezayla korkutması istenmiştir.¹⁶⁵ Mekke müşriklerinin boykot etme, hicrete zorlama vb. yollara başvurmalarına rağmen Hz. Peygamber'in davetini sürdürmesi ve Kur'an'ın tehditleriyle baş edememeleri nedeniyle onlar çözümü Kur'an'ın dinlenmemesi, Kur'an okunurken gürültü çıkarılmasında görmüştür.¹⁶⁶ Onların İslam davetine, Kur'an'a karşı bu tutumu cehennemle tehdit edilmelerine¹⁶⁷ yol açmıştır. İslam'a icabet edenler cennetle

¹⁵⁸ el-Mümin 40/4.

¹⁵⁹ el-Mümin 40/26.

¹⁶⁰ İbn Kesir "*Musa'yı öldüreyim*" ayetinin tefsirini yaparken müşriklerin Hz. Peygamber'e daha şiddetlisini yaptığını söylemektedir. O, Hz. Peygamber Kabe'de namazda iken Ukbe b. Ebi Muayt'ın peygamberin yakasına yapışıp boğazını sıktığını ve bunu gören Ebubekir'in ona engel olduğunu ve "bir adamı Allah dediği için öldürecek misiniz" diye çıkıştığını söylemektedir. Bk. Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme (Suudi Arabistan: Dâr-u Tayyibe, 1420/1999), 7/140.

¹⁶¹ el-Mümin 40/27.

¹⁶² el-Mümin 40/28.

¹⁶³ el-Mümin 40/55, 77. Onlara karşı Allah'ın sana yardım edeceği, İslam'ı galip kılacağı vaadi hakttır. Bk. Mukâtil, *Tefsîr*, 2/668.

¹⁶⁴ Fussilet 41/4.

¹⁶⁵ Fussilet 41/13.

¹⁶⁶ Fussilet 41/26.

¹⁶⁷ Fussilet 41/27-28.

müjdelenmiş,¹⁶⁸ tevhide çağırın davetçiden¹⁶⁹ daha güzel sözlü birinin olmadığı söylenerek bütün zorluklara rağmen Hz. Peygamber'in Kureyş'in ileri gelenleriyle bile sabrederek en güzel biçimde mücadele etmesi gerektiği hatırlatılmıştır.¹⁷⁰ Tevhitle¹⁷¹ emrolunan peygamberin müşrikleri tevhide çağırması, müşriklere tabi olmadan dosdoğru yolda gitmesi hatırlatılmış,¹⁷² “*Biz seni onlara bekçi göndermedik; sana düşen sadece tebliğdir*”¹⁷³ denilerek inkarcılar yüz çevirse de onun vazifesinin sadece davet etme olduğu söylenmiştir. Müslümanların ambargo altında olduğu zor yıllarda Hz. Peygamber'in İslam'ı tebliğde karşılaştığı sıkıntılar karşısında azim sahibi Peygamberler gibi¹⁷⁴ onun da sabretmesi¹⁷⁵ bu şekilde cihad etmesi hatırlatılmıştır. İslam davetini kabule yanaşmayan, vahyi ve peygamberi alaya alan vahyin tehditlerini “bu azap da ne zaman” diye küçümseyen Kureyş müşriklerine¹⁷⁶ karşı peygamberin sabırlı olması, aceleci olmaması emredilmiştir. Aynı şekilde Kur'ân'ın bir tebliğ¹⁷⁷ ve öğüt olduğu hatırlatılmıştır.

1.2.2. Hüzün Yılı'nın Ardından Hz. Peygamber'in Tebliği Taif'e Taşıma Çabası

Mekke müşriklerine karşı devamlı Hz. Peygamber'i koruyan amcası Ebu Talip ve her zaman onu manevi olarak destekleyen eşi Hz. Hatice'nin boykot yıllarının sonunda Hüzün yılında vefat etmesi sonrasında Mekke elitleri korumasız kalan Hz. Peygambere eziyet etmeye çalışmıştır. Nitekim Ebu Talib'in vefatından sonra Kureyş ileri gelenlerinden biri Hz. Peygamber'in yolunu keserek başına toprak atmıştır. O, evine varınca üstündeki toprağı silken Hz. Fatıma'ya “kızım ağlama Allah babanı koruyacaktır. Amcam ölünceye kadar Kureyş bana bunu yapamıyordu” diyerek bu durumu ifade etmiştir.¹⁷⁸ Ambargo yıllarında bunalan ve hüzün yılının ardından himayesiz kalan Hz. Peygamber kendini koruyacak hamî bulmak ve İslam'ı tebliğ etmek için Taif'e gitmiş fakat istediğini alamadan dönmüştür.¹⁷⁹ Bu zor yıllardan sonra nazil olan

¹⁶⁸ Fussilet 41/30.

¹⁶⁹ Mukâtil, *Tefsir*, 3/742-743; Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/181.

¹⁷⁰ Fussilet 41/33-35.

¹⁷¹ Mukâtil, *Tefsir*, 3/766.

¹⁷² eş-Şûrâ 42/15.

¹⁷³ eş-Şûrâ 42/48.

¹⁷⁴ Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Hz. Peygamberdir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 22/145; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 7/305.

¹⁷⁵ el-Ahkâf 46/35.

¹⁷⁶ Mukâtil, *Tefsir*, 4/32.

¹⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 22/145-146.; Ahkaf 46/35.

¹⁷⁸ İbn Hişam, *Sire*, 1/416.

¹⁷⁹ İbn Hişam, *Sire*, 1/419.

surelerden biri olan Nuh suresinde¹⁸⁰ Hz. Nuh'un tebliğine karşı Nuh kavminin ısrarla inkâr etmesi ve Hz. Nuh'un çektiği sıkıntılardan aşırı derecede bunılması ele alınmaktadır. Bu surenin mevzusu ve içeriği olan Hz. Nuh ve davetinin başarısızlığı ile Hz. Peygamber'in İslam'ı Taif'e taşıma gayretinin sonuçsuz kalması¹⁸¹ arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır. Bu suredeki Hz. Nuh'un "*Rabbim onlar bana isyan etti, malı ve çocuğu kendisinin ziyanını arttıran kimseye uydular. Büyük hile ve tuzaklar kurdular*"¹⁸² şeklindeki serzeniş ve daha sonraki "*Ey Rabbim kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma, eğer sen onları bırakırsan senin kullarını saptırırlar ve ancak bozguncu ve kâfir doğururlar*"¹⁸³ bedduası tıpkı Hz. Nuh gibi bu zor şartlar altında Hz. Peygamber'in de çok bunaldığını göstermektedir. İslam'ın tebliğinin başında vahye sihir diyenlere,¹⁸⁴ İslam'a icabet edenler artmaya başladığında Hendek Ashabı üstünden zayıf Müslümanlara işkence yapanlara¹⁸⁵ lanet edilmiştir. Boykot yıllarından sonra Hz. Peygamber'in himayesiz kaldığı zor dönemde ise "*Lanet olsun o yalancılara*"¹⁸⁶ hitabıyla İslam'a ve Hz. Peygamber'e düşman olanlara¹⁸⁷ lanet edilmiştir. Bu zor ve meşakkatli şartlarda "*Rabbinin hükmüne sabret ve onlardan hiçbir günahkâr ve kâfire uyma*"¹⁸⁸ şeklindeki tavsiye ile Hz. Peygamber'e İslam'ı tebliğ ederken maruz kaldığı sıkıntılara sabretmesi yani cihad etmesi ve vahyin direktifleri doğrultusunda İslam davetini sürdürmesi emredilmektedir. Mevdûdî'nin deyişle de hak dine davet etmeye devam etmesi, dinin tevhid gibi temel akidelerinde hiçbir taviz vermemesi, bunu aklından bile geçirmemesi, müşrikler onu sindirmeye, ondan taviz koparmaya çabalasa da asla yolundan dönmemesi emredilmiştir.¹⁸⁹

1.2.3. Kureyş'in Daveti Engellemek İçin Medine Yahudilerine Başvurması

Mekke müşriklerinin İslam tebliğini engelleme adına başvurduğu zayıf Müslümanlara işkence etme, Müslümanlara boykot uygulama, dışarıdan gelen

¹⁸⁰ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 2/183.

¹⁸¹ İbn Hişam, *Sire*, 1/419. Hz. Peygamber Taif'ten döndüğünde tekrar Mekke'ye girebilmek üç kişiden koruma istemiş, bir müşrik olan Mutim b. Adiy'in himayesiyle girebilmiştir. İbn Hişam, *Sire*, 1/381.

¹⁸² Nuh 71/21-22.

¹⁸³ Nuh 71/26-27.

¹⁸⁴ el-Müddessir 74/19-20, 24.

¹⁸⁵ el-Burûc 85/4-8.

¹⁸⁶ ez-Zâriyât 51/10.

¹⁸⁷ Bunlar müşriklerin önde gelenlerinden 17 kişidir. Velid b. Muğire onlara "sizden her dördünüz hac mevsiminde Mekke'nin dört farklı girişine oturun ve insanları bu şairdir, sihirbazdır, delidir, yalancısıdır" diyerek uzaklaştırın demiştir. Bk. Mukâtil, *Tefsir*, 4/128.

¹⁸⁸ el-İnsân 76/24.

¹⁸⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 6/518-519.

insanları Hz. Peygamber'le görüştürmeme çabasının hiçbir işe yaramaması ve İslam tebliğinin durmaksızın yayılmayı sürdürmesi karşısında¹⁹⁰ Mekke ileri gelenleri vahiy kültürüne sahip Medine Yahudilerinden Hz. Peygamber'i köşeye sıkıştırarak malumat alma yoluna gitmiştir.¹⁹¹ Kureyş bu iş için Ukbe b. Ebi Muayt ve Nadr b. Haris'i Medine'ye göndermiştir. Hahamlar onlara Hz. Peygamber'e "mağara ashabi, Zülkarneyn ve ruh konusunda sorular sormasını, şayet bütün soruları cevaplarsa onun peygamber olmadığını, bazısına cevap verir bir kısmı hakkında konuşmazsa onun bir peygamber olduğunu söylemiştir.¹⁹² Hz. Peygamber Kureyş'in inkârı ve davete karşı bu denli mücadeleleri karşısındaki üzüntüsünden dolayı "*Neredeyse bu söze (Kur'ân'a) inanmıyorlar diye kendini helak edeceksin*"¹⁹³ denilerek tebliğ konusundaki aşırı ısrarı hususunda eleştirilmiştir. Yine Hz. Peygamber'e heva ve hevesine tabi olan, her yaptığı aşırılık olan ve Kur'ân'dan yüz çeviren kimselere itaat etmemesi, müminlerle birlikte Allah yolunda sabır ve sebat göstererek¹⁹⁴ cihad etmesi emredilmiştir. Kur'ân Kureyş elitlerinin Yahudilerden aldığı soruların cevabını vermiş¹⁹⁵ ayrıca Musa-Salih kul anlatısı¹⁹⁶ üzerinden "*Her bilenin üstünde bir bilen vardır*"¹⁹⁷ ayetindeki gibi Hz. Musa'nın üstünde daha bilgili biri olduğu mesajını¹⁹⁸ vererek Medine Yahudilerine Hz. Muhammed'in bir peygamber olduğunu ima etmiştir. Yine Hz. Musa'nın Salih kula itirazındaki gibi onların da Hz. Peygamber'e itiraz etmelerinin yanlışlığı ima edilmiştir. Böylece Kureyş elitlerine "eğer soruları bilirse o bir peygamberdir ona tabi olun" diyen Yahudilerin de Hz. Muhammed'e uyması mesajı verilmiştir. İşte bu aşamada İslam davetinin kapsamı Mekke müşrikleri, Kureyş dışındaki müşrikler, Mekke'ye gelen kimseler ve Medine Yahudileri şeklinde daha da genişlemiştir.

¹⁹⁰ Taif'de umduğunu bulamayan Hz. Peygamber yeni bir strateji takip ederek İslam tebliğini tekrar panayırlarda yaymaya çalışmıştır. Bu defa Hz. Peygamber kabileleri iyi bilen Hz. Ebubekir'i yanına alarak kabile reisleriyle teke tek görüşmeler yapmıştır. Gayesi İslam'ı kabul edecek ve kendini himaye edecek bir müttefik edinmekti. Bk. Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 2/180.

¹⁹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 17/592-593.

¹⁹² Kur'ân'ın Kehf ve İsrâ surelerinde verdiği bu cevaplar "Yahudilerin, O, bir nebidir" ifadesini destekler mahiyette gelmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 17/592-593; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/195, 16/17.

¹⁹³ el-Kehf 18/6.

¹⁹⁴ el-Kehf 18/28.

¹⁹⁵ el-Kehf 18/9-26. ayetler Ashab-ı Kehf'i, 83-98. ayetler Zülkarneyn kıssasını ele almaktadır. Ruh ile ilgili olarak ise el-İsrâ 17/85. ayette çok kısa bir cevap gelmiştir.

¹⁹⁶ el-Kehf 18/60-82. ayetler Musa-Salih kul kıssasını ele almaktadır.

¹⁹⁷ Yusuf 12/76.

¹⁹⁸ el-Kehf 18/78-82.

1.2.4. Akabe Görüşmeleri ve Medine'ye Hicret Hazırlıkları

Kureyş'in İslam'a girme beklentisini terk eden, Taif'te umduğunu bulamayan Hz. Peygamber insanları İslam'a davet için yeniden panayırlara açılmış ve hac için Kabe'ye gelenlerle görüşmelerini arttırmıştır.¹⁹⁹ Çünkü her ne kadar boykot sona erse de Kureyş'in zengin ve idarecileri statükonun devam etmesi için İslam'ın tebliğine ve Hz. Peygamber'e olan itirazlarını daha da arttırarak sürdürmüştür. Mekke müşrikleri İslam tebliğini kabul ederlerse statükolarını kaybedeceklerinden, peygamberin onların yerini alacağından endişelenmiş ve daima yeni dinin mesajının atalarının gelenekleriyle uyuşmadığını öne sürmüştür. Onların bu yaklaşımını Kur'an Hz. Nuh üzerinden şu şekilde ifade etmiştir: *"Bunun üzerine kavminden inkâr eden ileri gelenler Bu (kişi) sizin gibi bir beşerdir ve size karşı üstün olmak istiyor...biz eski atalarımızdan da bunu duymadık dediler."*²⁰⁰ Kureyş'in itirazına Kur'an *"Sen onları bir zamana kadar gafletleri içinde bırak"*²⁰¹ diyerekten cevap vermiştir. Çünkü Kur'an Hz. Peygamber'in Mekke müşriklerini doğru yola,²⁰² tevhid inancına, davet ettiğini, Kureyş'in hevasına uyacak vahyin²⁰³ yeryüzünü ve insanları ifsat edeceğini belirtmiş²⁰⁴ ve kötülüğün en güzel şekilde defedilmesini emretmiştir.²⁰⁵ Şimdiye kadar kıyametin kopması, ahiretteki cehennem azabı ve eski kavimler gibi helak olacakları üzerinden tehdit edilen Mekke müşrikleri artık çevrelerindeki çemberin daraldığı vurgulanmış²⁰⁶ ve ilk kez yakın bir azapla,²⁰⁷ dünyada başlarına gelecek bir cezayla korkutulmuşlardır. İsrailoğullarının sabredip önder olması üzerinden²⁰⁸ Müslümanların ve Hz. Peygamber'in de sabır ve sebat göstererek cihad ettiği takdirde ileride lider konumuna yükselecekleri mesajı verilmiştir.

İslam'a karşı tavırları ve Müslümanlara yaptıklarından dolayı farklı şekillerde tehdit edilen Kureyş müşrikleri boykot yıllarından sonra özellikle kıyamet

¹⁹⁹ Evs ve Hazrec ile görüşme de hac zamanında olmuştur. Bk. İbn Hişam, *Sire*, 1/428.

²⁰⁰ el-Müminûn 23/24, 33.

²⁰¹ el-Müminûn 23/54.

²⁰² el-Müminûn 23/73.

²⁰³ Mukâtil, *Tefsir*, 3/161.

²⁰⁴ el-Müminûn 23/71.

²⁰⁵ el-Müminûn 23/96.

²⁰⁶ el-Enbiyâ 21/44. Ayrıca bk. er-Rad 13/41.

²⁰⁷ es-Secde 32/21. Bu azabın Bedir savaşı, açlık, kıtlık, musibet veya katledilme, esir düşme gibi dünyevi bir ceza olduğu söylenmektedir. Bk. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, thk. Mecdi Bâsellûm (Beirut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005), 8/341; Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/513; İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fi Tefsiri'l-kitabi'l-aziz*, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed (Beirut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001), 4/363.

²⁰⁸ es-Secde 32/24.

saatinin dehşeti²⁰⁹ ve dünyada karşılaşacakları bir cezaıyla tehdit edilmişlerdir.²¹⁰ İslam tebliğini sürdüren Hz. Muhammed'e sen mecnun veya kâhin değilsin²¹¹ insanları ikaz etmeye devam et, ölümünü bekleyenlere "bekleyin bakalım ben de bekliyorum"²¹² diye karşılık vermesi emredilmiştir. Ardından onların beklemediği, haberlerinin olmadığı²¹³ bir başka azap var denilerek inananların Medine'ye hicret etmesinden sonra Kureyş müşriklerinin başına gelecek belanın mesajı önceden bildirilmiştir. Mekke müşrikleri inkâr ve alay etmede diretirlerse yeni dinin mensuplarıyla yakın zaman içinde savaşıacakları onlara ima edilmiştir.²¹⁴ Nitekim bu sıralarda Medinelilerle görüşen Hz. Peygamber Medineli Ensar'la iki biat gerçekleştirmiş,²¹⁵ ona tabi olan müminlerin yaşayacağı yeni bir diyar ve onları himaye edecek yeni bir müttefik bulmuştur. Mekke döneminin sonlarında İslam'ı tebliğ için yapılan Akabe görüşmelerinin sonuna doğru Medine döneminde gerçekleşecek olan kıtal şeklindeki cihad dolaylı yoldan ima edilmiştir. Bu imanın akabinde "sen bizim gözetimimizdesin" hitabıyla Hz. Peygamber'e sabır ve sebat emredilerek²¹⁶ onun Allah tarafından müşriklerden korunacağı, Kureyş'in ona hiçbir şey yapamayacağı mesajı verilmiştir. Daha önceleri de tekrar tekrar verilen sabretme emri Boykot yıllarının akabindeki meşakkatli dönemde tekrarlanmış ve Hz. Peygamber'in cihadını güzel bir sabırla²¹⁷ sürdürmesi istenmiştir.

Hicret için yeni bir mekânın arandığı ve Mekke'de İslam davetini sürdürmenin mümkün olmadığına anlaşıldığı dönemde inen surelerde²¹⁸ hem Müslümanlara hem de Hz. Peygamber'e verilen sabır tavsiyesinin yanında ileride gerçekleşecek olan savaş şeklindeki cihatla ilgili imalar, hicrete vurgular ve hicret yurdunun sakinlerinden olan Yahudileriyle alakalı mesajlar verilmeye başlanmıştır. Kureyş'in İslam davetine düşmanlığı tavan yapınca Hz.

²⁰⁹ et-Tûr 52/7-16.

²¹⁰ et-Tûr 52/47; el-Mülk 67/16-17.

²¹¹ et-Tûr 52/29.

²¹² et-Tûr 52/30-31.

²¹³ et-Tûr 52/45-47.

²¹⁴ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 2/270. Bu azap müşriklerin Bedir Savaşında öldürülmesi şeklinde yorumlanmıştır. Bk. Mukâtil, *Tefsir*, 4/150; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/415; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 11/184.

²¹⁵ I. Akabe biatinden sonra Musab b. Umeyr yeni dini anlatmak için Medine'ye gönderilmiştir. II. Akabe (Savaş) biatinde ise Hz. Peygamber Medineli Ensar'dan onu ve Müslümanları koruyacaklarına dair söz almıştır. Bk. İbn Hişam, *Sire*, 1/434, 442.

²¹⁶ et-Tûr 52/48.

²¹⁷ el-Meâric 70/5.

²¹⁸ el-Müzzemmil, er-Rad, el-İsrâ, er-Rûm, el-Ankebût, el-Mütaffifin, el-Hac Sureleri.

Muhammed'e yalnızca bir elçi olduğu hatırlatılmış²¹⁹ ve Mekke müşriklerinin sözlerine karşı sabrederek güzel bir şekilde uzaklaşması emredilmiştir.²²⁰ Daha sonra Müslümanların hicret edeceği diyarda maruz kalacağı zorlukları Allah'ın bildiği²²¹ söylenerek şartların farkında olmaları istenmiştir. Müslümanlara hicretle alakalı mesajlar, Kureyş'e de etraflarındaki çemberin giderek daraldığı, yeni dine tabi olanların çok hızlı bir şekilde arttığı²²² bilgisi verilmiştir. Hicret diyarındaki Yahudilere ise önceki sürgünleri hatırlatılarak²²³ oraya gelecek peygambere destek olmadıkları takdirde akibetlerinin yine eskisi gibi olacağı ima edilmiştir.²²⁴ Kureyş müşriklerinin peygamberi Mekke'den çıkarma çabasının²²⁵ olduğu bu dönemde Hz. Muhammed'in de hicretle karşılaşabileceği ima edilerek²²⁶ yılmadan, gevşeklik göstermeden sabrederek²²⁷ cihad etmesi emredilmiştir.

İşkencelere karşı sabrederek cihad eden Müslümanların bu çabasının kendi lehlerine olacağı,²²⁸ şirke zorlayan anne babaya bu konuda asla itaat olmayacağı²²⁹ hatırlatılmakta, Hz. Nuh ve ateşe atılan Hz. İbrahim'i kurtaran Allah'ın²³⁰ tevhitte seabt ettiği için işkence gören müminleri kurtaracağı mesajı verilmektedir. Aynı şekilde Hz. Mehammed'e düşen vazifenin yalnızca İslam'ı tebliğ etmek olduğu tekrarlanmaktadır.²³¹ Hz. İbrahim gibi bir peygamberin dahi hicret ettiği²³² ve yeryüzünün geniş olduğu vurgusu üzerinden Müslümanlara Medine'ye hicret etme mesajı verilmektedir. Yine hicret diyarındaki Yahudilerle en güzel şekilde mücadele edilmesi gerektiği ve onlarla tevhid inancı hususunda bir uzlaşa sağlanabileceği²³³ hatırlatılmaktadır. Daha önce "*Yeryüzündeki nice canlılarının rızkının Allah'a ait*"²³⁴ olduğu iması üzerinden Habeşistan'a hicretten endişe eden müslümanlar hicrete teşvik

²¹⁹ el-Müzzemmil 73/15. Ayrıca Bk. er-Rad 13/40.

²²⁰ el-Müzzemmil 73/10.

²²¹ el-Müzzemmil 73/20.

²²² Mukâtil, *Tefsir*, 2/383.

²²³ el-İsrâ 17/8.

²²⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 17/388-389. el-İsrâ 8. ayet "Umulur ki Rabbiniz size Muhammed'le merhamet eder" şeklinde de tefsir edilmiştir. Bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 7/11.

²²⁵ el-İsrâ 17/76.

²²⁶ el-İsrâ 17/80.

²²⁷ er-Rum 30/60.

²²⁸ el-Ankebût 29/6.

²²⁹ el-Ankebût 29/8.

²³⁰ el-Ankebût 29/15, 24.

²³¹ el-Ankebût 29/18.

²³² el-Ankebût 29/26.

²³³ el-Ankebût 29/46.

²³⁴ Hud 11/6.

edilirken bu defa “*Yeryüzünde nice canlı vardır ki rızıkını sırtında taşımaz, onları da sizi de Allah rızıklandırır*”²³⁵ hitabıyla daha açık şekilde Medine’ye hicret mesajı verilmiştir. Kureyş müşriklerine yaşadıkları beldenin emin bir belde olduğu söylenerek Allah’ın lütfuna karşı nankörlük yaptıkları²³⁶ hatırlatılmakta ve Onun yolunda cihad eden müminleri Allah’ın dosdoğru yola ileteceği bildirilmektedir.²³⁷ Yine Allah’ın müminleri sahipsiz bırakmayacağı,²³⁸ tevhid inancına sahip çıktıkları için zulmedilen, Mekke’den çıkarılan Müslümanlara savaş izni verildiği, çünkü onlara imkan verilse kötülüğe mani olup iyiliği hakim kılacakları²³⁹ belirtilmektedir. Hz. Muhammed’in dosdoğru yolda yürüdüğü ve Allah’a (İslam’a) daveti sürdürmesi gerektiği²⁴⁰ bildirilmekte ve müslümanların Allah yolundaki cihadı hakıyla ifa etmeleri emredilmektedir.²⁴¹

Sonuç

Kur’ân ve siret üzerinden cihad-tebliğ ilişkisini incelediğimizde İslam’ın tebliğinin nasıl yapılacağına ilk vahiylerle birlikte Kur’ân tarafından belirlendiğini görülmektedir. “*Kalk ve (insanları) uyar... Rabbin için sabret*” ayetlerindeki gibi insanların İslam’a davet edilmesiyle başlayan cihad Mekke’de sabır ve hicret şeklinde 13 yıl boyunca sürmüştür. Mekke dönemi cihad-tebliğ ilişkisini en genel olarak Habeşistan’a hicrete kadar tebliğ ve cihad ve Medine’ye hicrete kadar tebliğ ve cihad şeklinde iki döneme ayırabiliriz. Mekki surelere bakıldığında Mekke döneminde cihadın çoğunlukla ve bizzat Hz. Peygamber tarafından yapıldığı görülecektir. Yine Mekke dönemi cihad-tebliğ ilişkisi incelendiğinde Hz. Peygamber’in insanları Allah’ın birliğine (tevhid) davet ederken karşılaştığı engelleri ortadan kaldırma çabasının cihad olduğu görülecektir. Hz. Peygamber’in Mekke’deki cihadı genellikle Kureyşin ileri gelenlerine karşı neredeyse tek başına mücadele etmek, Kur’ân’ın emirleri doğrultusunda cihad etmek (Furkan 25/52), onları muhkem ayetlerle sarsmak, yorgun düşürüp susturmaya çalışmak şeklinde olmuştur. Cihad-tebliğ ilişkisi bağlamında tebliğ göreviyle ilgili Mekke döneminde Hz. Peygamber’e verilen emirler genellikle insanları uyar, sabret, öğüt ver, onlara (müşriklere) boyun eğme, müşriklerden yüz çevir, tebliğ et, Allah’a dayan, Kur’ân’la cihad et, Rabbinin yoluna hikmetle (Kur’ân’la) çağır şeklinde muhatapların İslam davetine yaklaşımına göre olmuştur. Cihad-tebliğ ilişkisi bağlamında Kur’ân’ın ve Hz. Peygamber’in insanları tevhide çağırması Mekke müşrikleriyle

²³⁵ el-Ankebût 29/60.

²³⁶ el-Ankebût 29/67.

²³⁷ el-Ankebût 29/69.

²³⁸ el-Hac 22/38.

²³⁹ el-Hac 22/39-41.

²⁴⁰ el-Hac 22/67.

²⁴¹ el-Hac 22/78.

çatışmanın en temel nedenidir. Bunun yanında İslam davetinin köle-hür, zengin-fakir bütün insanlara eşitlikçi yaklaşımı da Mekke ileri gelenlerinin İslam tebliğine karşı çıkmasına neden olmuştur.

Kur'ân'ın üçüncü yılda başlayan putlara sert eleştirisi Kureyş müşriklerinin vahye ve Hz. Peygamber'e toplu şekilde tepki göstermesine neden olmuş, bunun yanında Ümeyye b. Halef gibi Kureyş ileri gelenlerinin korumasız müminlere işkenceye yönelmesine yol açmıştır. Müminlerin Mekke'deki cihadı baskılar karşısında tevhid inancını muhafaza etmek için sabretmek, sebat etmek ve baskı ve işkenceler katlanılmaz bir hal aldığı anda ise hicret etmekle olmuştur. Mekki surelere bakıldığında İslam'ı tebliğ ederken karşılaştığı zorluklara karşı Hz. Peygamber'e her zaman sabretmesi, Müslümanlara da imanlarını korumak için sebat edip sabretmeleri tavsiye edilmiştir. Mekke'de yapılan işkencelerin katlanılmaz olduğu, Müslümanların sabrının tükendiği 5-6. yıllarda Müslümanların cihadı önce Habeşistan'a hicret, en sonunda ise Medine'ye hicret şeklinde gerçekleşmiştir. Mekke döneminde müslümanlar askeri cihad olan savaşa hiçbir zaman başvurmamıştır. Bunun bir çok nedeni vardır. Mekke'de inananların sayısının az olması, güçlerinin olmaması, onlara ait müşriklerden ayrı müstakil bir mekânın, beldenin olmamasından ötürü Mekke'deki her evin kanlı bir savaş alanına çevrilmek istenmemesi, İslam'ın yeni yeni tanınması, anlaşılması bunlardan bazısıdır. Kronolojik olarak Mekki surelere baktığımızda Mekke'de Müslümanların cihadının imanla başladığını, sabır ve hicretle devam ettiğini söyleyebiliriz. Sırf Allah rızası için işkence edilen köleleri satın alıp onları kurtaran Hz. Ebubekir gibi infakla cihad edenin dışında inananların Mekke'de infak şeklinde bir cihadı da olmamıştır. Birçok Mekki suredeki doğrudan ve yalnızca Hz. Peygamber'e yapılan sabret (Taha 20/130, Rum 30/60, Kaf 50/39) emirlerinden de anlaşılacağı üzere Mekke'de cihad daha çok Kur'ân'la, Kur'ân'ın yönlendirmesiyle Hz. Peygamber tarafından çoğunlukla idareci ve zenginlerden (mele ve mütref) oluşan inkârcı Kureyş müşriklerine karşı yapılmıştır. Bu nedenle Ramazan el-Butî'nin dediği gibi genel olarak Mekke cihadı için "bir davet ve tebliğ cihadıdır" denilmesi mümkündür. Çünkü Mekke döneminde Hz. Peygamber'in tebliği ve bu uğurdaki mücadelesi/cihadı genellikle Kureyş'e, boykot yıllarında olduğu gibi Kureyş'in engellemelerinin had safhaya ulaştığı zamanlarda tebliğin Kureyş dışındaki kabilelere, Taif'e ve Mekke döneminin sonlarına doğru Akabe görüşmelerinde olduğu gibi Medinelilere ulaştırılması şeklinde devam etmiştir. Benzer şekilde Mekke ileri gelenlerinin daveti engelleme girişimleri de korumasız Müslümanlara işkence etmek, Hz. Peygamber'e karşı sihirbaz, kâhin, şair vb. söylemlerle karşı propaganda faaliyetinde bulunmak, baskı ve işkence faaliyetleri fayda vermediğinde Müslümanları boykot etmek, Medine Yahudilerinden fikir almak şeklinde olmuştur. Sonuç olarak Mekke döneminde Hz. Peygamber yılmadan İslam'ın tebliğine devam etmiş, karşılatığı engeller ve

zorluklar karşısında sabretmiş, ona inanan Müslümanlar da baskı ve işkenceler karşısında sabretmiş, imanlarında sebat etmiş ve hicret etmiştir. Mekke dönemi cihad-tebliğ ilişkisiyle alakalı olarak Kur'ân ve siret malumatı üzerinden İslam'ın tebliğine şiddetle karşı çıkan, engel olan Mekke elitlerinin her biri müstakil bir çalışma ile daha spesifik olarak da incelenmelidir. Böylece İslam'a karşı çıkma ile Mekke'deki kabile rekabeti arasındaki ilişkinin boyutunun ne kadar irtibatlı olduğu ortaya koyulabilecektir.

Kaynakça

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi el-. *el-Câmiu's-sahîh*. nşr. Mustafa Dîb el-Buğâ. 9 Cilt. Dimeşk: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Câbirî, Muhammed Âbid el-. *Fehmü'l-Kur'âni'l-hakîm et-Tefsîru'l-vâdîh hasebi tertîbi'n-nüzûl*. 3 Cilt. Mağrib: Daru'l-Beydâ, 2008.
- Câbirî, Muhammed Âbid el-. *Medhal ile'l-Kur'âni'l-Kerim fi't-ta'rifi bi'l-Kur'ân*. Beyrut: Merkezü Dirasâtî'l-Vahdetî'l-Arabî, 3. Basım, 2010.
- Derzeze, Muhammed İzzet. *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Mehmet Yolcu. 2 Cilt İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- Gengil, Veysel "Mekke Müşriklerini Mâtürîdî'nin Gözüyle Okumak", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38/20 (2018), 201-222.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Daru't-Tunûsî, 1984.
- İbn Atiyye, el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fi Tefsiri'l-kitabi'l-aziz*. thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbn Ebû Hâtim. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Esad Muhammed et-Tayyib. 11 Suud: Mektebetü Mustafa Nazar el-Baz, 1419/1998.
- İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik. *es-Siretü'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sakka vd. 2 Cilt. Mısır: Mustafa el-Bâbi el-Halebî ve Evlâdüh, 1375/1955.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 Suudi Arabistan: Dâr-u Tayyibe, 1420/1999.
- İbn İshak. *Siret-ü İbn İshak*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978.
- İbn İshak. *Siyer-i İbn İshak Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. M. Şafi Billik, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.
- İzutsu, Toshihiko. *God and Man in the Quran Semantic of the Quranic Weltanschauung*. Malezya: Islamic Book Trust, 2008.
- Keleş, Ahmet. "Cihad-Kılıç-Tebliğ Bağlamında İslam'ın Yayılışı". *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed*. 249-280. Ankara: Fecr Yayınları, 2007.
- Kurt, İsmail. *Kur'ân'da Cihad Tematik ve Semantik Bir İnceleme*. Ankara: Fecr Yayınları, 2021.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru's-Şurûk, 1991.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-. *Te'vilâtü Ehlî's-Sünne*. thk. Meccî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1426/2005.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-. *en-Nüket ve'l-uyûn*. thk. es-Seyyid İbn Abdülmaksûd b. Abdurrahim. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Mevdûdî, Ebû'l A'lâ el-. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. çev. Yusuf Karaca vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şehhate. 5 Cilt. Beyrut: Dar-u İhyâit-Türas, 1423/2002.

- Orhan, Fatih. "Cihadın Mahiyeti ve "Tebliğ Metodu" Olarak Kullanılması". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 25 (2015), 343-359.
- Önkal, Ahmet. "Hicret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ed. Komisyon. 17/458-462. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Özdemir, Faruk. *Kur'ân'da Mustazaf ve Müstekbir Kavramlarının Semantik Analizi*. Ankara: Kitap ve Cafe Serüven Yayınları, 2015.
- Semerkindî, Ebu'l-Leys es-. *Bahru'l-ulûm*. thk. Ali Muhammed Muavvid vd. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. et-. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. 11 Beyrut: Dâru't-Türâs, 1387/1967.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmiu'l-beyan an te'vili âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed el-. *Esbâbü'n-nüzûli'l-Kur'ân*. thk. Kemal Besyûni Zağlûl. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-. *el-Megazi*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmiyye, 1988.
- Zemaşerî, Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1987.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.

The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed
